

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського
Інститут історії, політології та права

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
КОМПЛЕКС
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ІСТОРИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
V - VI курсів

Миколаїв - 2017

Розробники: доктор історичних наук, професор кафедри історії
Баковецька Ольга Олександрівна.

Зміст

Передмова

1. Програма навчальної дисципліни
2. Робоча програма з дисципліни “ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ ”
3. Інструктивно-методичні матеріали до семінарських занять з критеріями оцінювання
4. Інструктивно-методичні матеріали до самостійної роботи.
5. Індивідуальні навчально-дослідні завдання.
6. Пакет комплексних контрольних робіт з критеріями оцінювання;
7. Тематика рефератів з методичними рекомендаціями
8. Словник
9. Рекомендована література

ПЕРЕДМОВА

За вікном XXI століття — час широкомасштабних змін та поступального прогресу в усіх сферах людської життєдіяльності. Чи не найбільш важливим фактором розвитку сучасного глобалізованого світу є розвиток міграційних процесів, які характеризуються всеохоплюючим впливом на людство. Майже кожному країну торкнулося питання переміщення суспільних мас з різноманітних причин, що так чи інакше позначається, як на демографічній, так і на економічній ситуації. Тому досить актуальним постає питання дослідження сучасних міграційних процесів, а саме міграційних процесів нашої країни.

Перш ніж розпочати загальну характеристику переміщення суспільних мас в Україні доцільно буде розглянути визначення поняття “міграційні процеси”. В широкому розумінні, міграційні процеси – це процеси просторового переміщення людей між поселеннями, регіонами, країнами. У вузькому значенні під ними розуміють сукупність переселень людей, пов’язаних зі зміною ними місця проживання на довготривалий строк, що спричиняє зміни територіального розміщення поселення.

Причинами, які зумовлюють міграційні процеси є економічні, політичні, релігійні та етнічні чинники. Люди переїжджають з одного місця на інше в пошуках роботи з достойною заробітною платою; в пошуках притулку від різноманітних переслідувань; внаслідок своїх релігійних переконань, або ж просто повертаються на історичну батьківщину. Сучасна міграція українського населення перш за все пов’язана з трагічною ситуацією на Сході країни та проблемами матеріального характеру, пов’язаними із низьким рівнем забезпечення життя населення та надто низькими заробітними платами.

Також варто зауважити, що міграція українського населення поділяється на внутрішню (в межах території України) та зовнішню (за межами території держави). Тому аби комплексно розкрити дане питання, ми окремо розглянемо зовнішню та внутрішню міграцію населення.

1. Програма навчальної дисципліни

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра історії**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н. І. Василькова
28 серпня 2017 р.

**ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

Ступінь магістра
Галузь знань 03 Гуманітарні науки

032 Історія та археологія
Код та найменування спеціальності

Етнологія
Освітня програма

Інститут історії, політології та права

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Баковецька Ольга Олександрівна, професор кафедри історії, доктор історичних наук.

Програму схвалено на засіданні кафедри історії

Протокол від «__» серпня 2017 року № __

Завідувач кафедри історії _____ (Ніколаєв І.Є.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією інституту історії, політології та права

Протокол від «__» серпня 2017 р. №

Голова навчально-методичної комісії _____ (Шитюк М.М.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету

Протокол від «28» серпня 2017 р. № 12

Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Василькова Н.І.)

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Міграційні процеси: теорія, історія та сучасність» складена Баковецькою О.О. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістрів спеціальності 032 Історія та археологія. Освітня програма Етнологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: теорія, історія та сучасний стан міграційних процесів в Україні та світі.

Міждисциплінарні зв'язки: всесвітня історія, українська мова, українська література, філософія, політологія, релігієзнавство, соціологія, правознавство, історія української культури

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета. Вивчення курсу "Міграційні процеси: теорія, історія та сучасність" має на меті донести студентам знання з історії та теорії міграції населення, що належить до числа складних системних об'єктів дослідження. Термін міграція походить від лат. *migratio* - переміщення. В широкому розумінні, міграційні процеси - це процеси просторового переміщення людей між поселеннями, регіонами, країнами. У вузькому значенні, під ними розуміють сукупність переселень людей, пов'язаних зі зміною ними місця проживання на довготривалій строк, що спричиняє зміни територіального розміщення поселення. Програма курсу включає велике коло питань з історії та сучасного розвитку міграційних процесів, серед яких розрізняють внутрішню міграцію (переміщення населення в межах країни); зовнішню (переїзд до інших країн або виїзд з інших країн); маятникову (систематичні переміщення, пов'язані з роботою, навчанням тощо); сезонну (переміщення, пов'язані із сезонною роботою).

Завдання: забезпечення правильного орієнтування в складних питаннях міграцій; вміння практично вирішувати проблеми на основі конституційно-правових норм свободи совісті. Міграційні процеси - це постійна характеристика будь-якого суспільства і в будь-яку епоху. Історія суспільства свідчить про чисельність масових переселень. До таких відносять старогрецькі колонії, масові міграційні рухи євреїв всією Європою в епоху Середньовіччя, переселення, пов'язані з відкриттям нових материків (Південна та Північна Америка, Австралія). Навіть США - країна емігрантів. Створюючи передумови для реалізації соціальної мобільності населення, міграції впливають на трансформацію соціально-групової структури суспільства, сприяють професійно-кваліфікаційному просуванню мігрантів, зміні їх статусних характеристик і способу життя, структури їх прибутків та потреб. Вивчення цих процесів і є одним з головних завдань курсу. Міграції відіграють найактивнішу роль у формуванні територіальних спільнот людей, у підтримці умов постійного соціального відтворення. Дослідження міграції свідчить про наявність певних закономірностей у соціально-демографічних характеристиках міграційних потоків. Так, у них частина чоловіків завжди вища, ніж у складі населення в цілому. Підвищеною є міграційна рухливість молоді. Природно, що в місцях, де існує великий витік-приток населення, порушується соціально-демографічна

структура, що відбивається і на решті характеристик регіону. Дослідження теорії міграцій дає можливість в практичній площині вирішувати складні, глобальні процеси, з яким стикається сучасне суспільство.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

- Гнучкість мислення. Набуття гнучкого образу мислення, який дозволяє зрозуміти та розв'язати проблеми та задачі, зберігаючи при цьому критичне ставлення до сталих наукових компетенцій.

- Популяризаційні навички. Здатність провести усну презентацію та написати зрозумілу статтю за результатами проведених досліджень, а також щодо сучасних наукових концепцій в етнології для загальної публіки (не фахівців).

- Здатність студента розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі освіти та науки, що передбачає проведення самостійних досліджень та здійснення інноваційних підходів у вирішенні професійних задач

- Спеціалізовані концептуальні знання, набуті у процесі навчання на рівні новітніх досягнень з етноконфесійної історії України, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, зокрема в контексті дослідницької роботи

- Розв'язання складних задач і проблем з етноконфесійної історії України, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної історіографічної та джерелознавчої інформації

- Зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, які є результатом самостійних наукових досліджень студента з етноконфесійної історії України, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефхівців, зокрема до осіб, які навчаються, тобто учнів шкіл

- Прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах професійної діяльності в галузі освіти, що потребує застосування нових підходів та прогнозування

- Критичне осмислення проблем у навчанні та професійній діяльності з використанням міждисциплінарних методів

- Проведення дослідницької діяльності з актуальних проблем етноконфесійної історії України

- Використання іноземних мов у професійній діяльності

- Відповідальність за розвиток професійного знання і набутої практики, оцінку стратегічного розвитку діяльності трудового колективу

- Здатність до подальшого навчання і поглиблення знань з етноконфесійної історії України, яке значною мірою є автономним та самостійним

II. Фахові:

- Використання відповідної термінології та форм вираження дисципліни в усній та письмовій формах рідною чи іноземною мовами.

- Уміння обирати необхідні етнологічні та історичні методи дослідження.

- Уміння роботи з етнографічними музейними колекціями.
- Володіння методикою джерелознавчої та історіографічної критики.
- Здатність використовувати інструменти інших гуманітарних наук відповідно до наукового проекту.
- Планування та представлення індивідуального внеску до історико-етнічних знань на основі дослідження.
- Здатність досліджувати причини, аналізувати процеси пов'язані з виникненням, формуванням та розпадом етнічних спільнот, особливостями їх самоорганізації.
- Здатність розуміти та оцінювати життєво важливі парадигми буття; набуття і розвиток здатності до конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних відмінностей між народами, опановувати моделі толерантної поведінки.
- Набуття обізнаності з основними вченнями в галузі гуманітарних та соціальних наук, основними науковими школами, напрямками, концепціями, джерелами гуманітарних знань і видами роботи з ними.
- Глибокі знання та розуміння: здатність використовувати методи безпосередніх спостережень для вивчення культурних й побутових особливостей різних народів світу, історичних змін і розвитку цих особливостей, проблеми етногенезу, розселення для опису культурно-історичних взаємовідносин народів.
- Розв'язання проблем. Здатність вирішувати комплекс проблем, пов'язаних з міграцією людських спільнот та мозаїчністю етнічних процесів та явищ. Здатність характеризувати міграційні процеси у ХХ-ХХІ ст. Здатність використовувати наукову класифікацію етносів світу; визначати соціально-культурні і біологічні процеси, які проявляються при функціонуванні етносів та їх міграцій від початку виникнення до складання обличчя етнічних спільнот та їх зникнення.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин/3 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1. Теорія міграційних процесів

Тема 1. Міграційні процеси та їх види

Під міграцією населення (лат. - переселення) розуміють переміщення людей по територіях, які пов'язані зі зміною постійного місця проживання та роботи і призводять до механічного приросту населення. Залежно від причин міграції бувають економічні, політичні, релігійні, гуманітарні, екологічні, військові. За терміном міграції поділяються на: постійні, сезонні, тимчасові. Залежно від характеру переміщення населення розрізняють зовнішні міграції (переміщення людей із країни у країну - еміграція, імміграція) та внутрішні

(переселення людей всередині країни, здебільшого із села до міста, що посилює процес урбанізації).

Особливе місце посідає так звана маятникова міграція робочої сили - переїзди від місць проживання до місця роботи і назад, яка поширена у приміських зонах. Міграційні процеси складаються з потоків вибуття та потоків прибуття населення за певний період (зарік). Різниця між числом прибуття та числом тих, що виїхали за цей період часу, - сальдо міграції, яке визначає збільшення чисельності населення даної території за вказаний період.

Формування міграційних потоків відбувається під дією специфічних закономірностей. Найстійкішими з них є: пріоритет економічних чинників у формуванні системи потоків добровільної міграції - основна маса переміщень у просторі викликана бажанням індивідів покращити свій матеріальний стан; диференціація рівня міграційної мобільності залежно від якісних характеристик індивідів підвищена ступінь участі в міграційному русі притаманна молодим, добре освіченим особам, які не перебувають у шлюбі, мають добрий стан здоров'я, певні особливості характеру (ініціативність, сміливість); функціонування двох протилежно направлених потоків - досить тривале існування потоку міграції внаслідок повернення частини мігрантів, яким не вдалося закріпитись на новому місці; інерційність потоків міграції-переміщення населення в установленому напрямку продовжується ще деякий час після того, як припиняється дія чинників, що зумовили формування відповідного потоку; визначальний вплив на формування обсягу переміщення міграційних можливостей регіону, виходу та міграційної ємності населення регіону, показниками яких є чисельність населення - міграційний потік тим масовіший, чим більше за чисельністю населення регіонів, між якими він проходить; залежність обсягів міграції від відстані - чим ближче розташовані регіони, тим, за інших рівних умов, інтенсивніші міграційні зв'язки між ними; взаємозв'язок міграційних процесів та ментальних особливостей населення - чим більший ступінь спорідненості менталітету жителів двох регіонів (схожість мов, звичаїв, релігії, переважаючих цінностей, репродуктивних установок), тим інтенсивніші міграційні контакти, а наявність тривалого та інтенсивного обміну населенням сприяє зближенню соціальних ознак.

Міграційні процеси впливають на природне відтворення населення шляхом зміни вікової структури регіонів виходу та населення, трансформацію репродуктивної поведінки контингентів населення, зміни умов життя переселенців, що відбивається на стані їх здоров'я. Міграція впливає і на функціонування та розвиток ринку праці; міграційні процеси сприяють розвитку розширеного світогляду особи, зумовлюють підвищення пристосованості до різноманітних умов життя, а також обмін навиками та досвідом між жителями різних регіонів, поширення корисних знань. Вони призводять до перерозподілу виробників та споживачів матеріальних благ і платних послуг між регіонами та їх підрозділами, змінюють якісні характеристики робочої сили різних регіонів внаслідок нерівномірної участі

в міграційних процесах представників різних соціально-демографічних груп.

Міграційні процеси часто призводять до заповнення робочих місць, що не користуються попитом у корінного населення — коли окремі спеціалісти мігрують за кордон, а там працюють на рядових роботах (особливо жінки - домогосподарками, покоївками, доглядають за перестарілими тощо).

Міграційні процеси, таким чином, є свого роду демографічною та демоекономічною "інвестицією" в регіони-реципієнти і, навпаки, викликають старіння населення та погіршення трудовесурсного потенціалу в регіонах-донорах. Особливо велике економічне значення міграція має як фактор урбанізації, що є невід'ємним джерелом кількісного і якісного зростання. Отже, процес міграції завжди є географічним за формою прояву та соціально-економічним за змістом.

В економічному аспекті міграції передусім виокремлюють такі її форми: міграція, пов'язана зі зміною місця проживання (стаціонарна міграція); трудова міграція, яка переважно має зворотний характер.

Такий розподіл є суто теоретичним. На практиці, як правило, розділити акти переїзду за ознакою зворотності можна лише умовно. Мігрант, що вибуває до нового місця проживання з наміром оселитися на постійно, може через певний час повернутись до місця народження і, навпаки, тимчасовий виїзд іноді завершується закріпленням на новому місці. До того ж цілі осіб, які мігрують, можуть істотно відрізнятись від оформлених декларацій.

Тема 2. Характер і структура міграційних процесів

Для сучасних зовнішніх міграцій населення України характерною є зміна як спрямованості, так і інтенсивності міграційних потоків. Щодо кількісних параметрів трудової міграції даних офіційної статистики немає. За матеріалами преси та оцінками експертів, за кордоном сьогодні працює від 1 до 3 млн українських громадян. Систематично збільшується чисельність громадян України, котрі виїжджають на сезонні роботи або здійснюють ділові поїздки за кордон. За деякими даними, тільки з Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей на тимчасові роботи за кордон щорічно виїздить близько 700 тис. осіб, а загалом цей процес охоплює від 5 до 7 млн громадян України.

Значна частина трудових мігрантів з України працює за кордоном нелегально. За деякими оцінками, спробу працевлаштуватися за кордоном під час поїздки за приватним запрошенням робить половина з тих, хто отримує дозвіл на виїзд. Їх, по суті, можна віднести до категорії напівлегальних іммігрантів, оскільки вони все ж таки мають право на в'їзд у ту чи іншу країну. Для отримання німецької візи, наприклад, необхідні такі підстави: туристична поїздка, запрошення з боку державної організації, фірми чи приватної особи. Але в будь-якому випадку віза не дає права на роботу, навіть тимчасову. Виняток робиться для тих, кого німці самі запрошують на роботу, але таких небагато. Якщо виявляється, що іноземець працевлаштувався нелегально, з нього стягується штраф на суму до 1000 марок, його висилають із країни і вносять у "чорні списки", повторно йому

візу не дадуть. Що стосується роботодавця, то він ризикує потрапити в тюрму на строк від 6 міс до 3.5 років і сплатити штраф розміром у 100 000 марок.

Сучасна еміграція з України - це п'ята у вітчизняній історії хвиля масового виїзду різних категорій населення в пошуках засобів існування за кордон на постійне чи тимчасове проживання. У 80-ті роки, крім етнічних емігрантів, за межі України виїжджали переважно представники творчої інтелігенції — вчені, музиканти, артисти, художники. На початку 90-х років обсяги еміграції зростали за рахунок високоосвічених та кваліфікованих фахівців зі знанням іноземних мов та комп'ютерної техніки. Паралельно з цим розширилась і географія виїзду: якщо раніше це були 2—3 найрозвинутіші країни, то тепер наші співвітчизники працюють по всьому світові.

Нині для міграційних процесів в Україні характерною є тенденція до інтелектуалізації складу еміграції. Ця тенденція зберігатиметься до подолання економічної кризи, оскільки за її умов значна частка висококваліфікованих фахівців не знаходить належного застосування для своїх знань та кваліфікації на батьківщині.

Після 1994 р. в еміграційне русло включилися й представники менш кваліфікованих видів праці: будівельники, водії, автомеханіки, слюсарі, офіціанти, домогосподарки. Відтік кадрів за кордон набуває дедалі більших масштабів, українські фахівці займають все нові "ніші" на міжнародному ринку праці.

Упродовж 1994—1998 рр. найбільше вихідців з України, за даними Держкомстату, прийняли Росія (798.0 тис), Ізраїль (101.6 тис), США (69,0 тис). Німеччина (49.7 тис.)⁵.

У травні 1996 р. в Україні була введена державна статистична звітність про чисельність та склад громадян України, які тимчасово працюють за кордоном. Зібраний офіційний матеріал дає певне уявлення про кількісний та якісний склад українських працівників, які виїхали на роботу за кордон в останні роки.

Чисельність наших співвітчизників за кордоном постійно зростає: у 1998 р. вона становила 24 397 осіб, що на 30% більше, ніж у 1997 р., і вдвоє більше, ніж у 1996 р. Серед країн, у яких офіційно працевлаштовуються українські громадяни, перше місце посідає Греція, на яку припадає третина всіх офіційно зареєстрованих за кордоном трудових мігрантів з України. Значна їх частина працює в Чехії, Швейцарії, на Кіпрі, у Великій Британії та Ірландії. Загалом же протягом 1998 р. українці виїжджали з метою працевлаштування у 45 країн світу.

Понад 80 % наших емігрантів становлять мігранти, які працюють за кордоном на підставі трудового договору (контракту) з закордонним роботодавцем, на другому місці — громадяни, які працюють за договорами підряду (до них належать особи, відряджені українським роботодавцем на роботу за кордон для виконання певного обсягу робіт або послуг згідно з договорами, укладеними між українськими та закордонними суб'єктами

господарської діяльності), на третьому — сезонні працівники (особи, які працевлаштовуються за кордоном протягом відповідного сезону), на четвертому — стажисти (працюють за наймом у закордонного роботодавця за отриманою професією з метою підвищення свого професійного чи кваліфікаційного рівня) — див. таблицю.

Основна частина українських трудових емігрантів влаштовується за кордоном на робочі місця, які не потребують спеціальної підготовки та професійного навчання, незважаючи на те, що це люди з достатньо високим

Кредит 2. Державне та міжнародне регулювання міграційних відносин

Тема 3. Регулювання міграційних процесів

Міграційна політика формується за допомогою таких інструментів:

1. Якісні вимоги до іноземної робочої сили:

а) наявність сертифіката про освіту. Так, наприклад, в ОАЕ потрібні дипломовані лікарі й середній медичний персонал, в Австралії — фахівці з комп'ютерної техніки з вищою освітою та ін.;

б) стаж роботи зі спеціальності. Наприклад, в Австралії приймають фахівців із професійним стажем, не менше 3 років, у США — 5, на Кіпрі — 2 роки.

2. Віковий ценз. Наприклад, в Алжирі вік робітників різних спеціальностей не повинен перевищувати 40 років; Швеція й Норвегія мають гостру потребу в буровиках-нафтовиках 20—40 років.

3. Стан здоров'я.

4. Обмеження особистісного характеру (так зване соціальне чищення). Наприклад, у США обмежується в'їзд членів комуністичної або будь-якої іншої партії тоталітарного типу. В Ірландії відмовляють іноземцям, раніше засудженим на строк більше одного року.

5. Пряме квотування імпорту робочої сили. Наприклад, співвідношення чисельності іноземців і місцевих працівників на підприємствах у Греції має становити 1:10.

6. Фінансові обмежники. Так, наприклад, у Словаччині прості працівники-мігранти повинні вносити плату за працевлаштування. В Ірландії за дозвіл на роботу протягом 4 місяців треба сплатити мито в розмірі 100 ірландських фунтів.

7. Тимчасові обмежники: у Зімбабве дозвіл на тимчасову роботу видається на строк не більше 5 років, у Польщі — на 0,5, у Норвегії — на 1 рік.

8. Національно-географічні пріоритети: у США з 1924 р. установа Конгресом структура імміграційних квот, яка була сприятливою для жителів Північно-Західної Європи. Реформа імміграційного законодавства у 1966 р. стимулювала в'їзд вихідців з Азії й Латинської Америки. Однак уже з 1990 р. новий імміграційний закон надає більші можливості для кваліфікованих фахівців із країн Європи.

9. Система санкцій, що діють стосовно незаконних трудящих-мігрантів,

осіб, зайнятих незаконним імпортом робочої сили, роботодавців, що незаконно використовують трудящих-мігрантів. Тут передбачаються позбавлення волі або штраф.

10. Програми репатріації, метою яких є стимулювання відпливу трудящих-мігрантів. Використовується, як правило, три види програм:

а) програми матеріальної компенсації, які передбачають грошові виплати іммігрантам за передчасне припинення їхньої діяльності;

б) програми професійної підготовки з метою полегшення іммігрантам від'їзду на батьківщину і їхнього працевлаштування вдома;

в) програми економічної допомоги регіонам масової еміграції.

У цілому кожна країна розробляє свої заходи щодо регулювання припливу й відпливу робочої сили залежно від внутрішньо-економічного становища певної країни. Причому характерною рисою регулювання міграційних процесів є те, що пріоритети у цій галузі віддаються національним державам. Саме національне міграційне законодавство є визначальним у дозволі спірних ситуацій.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) утворена в 1949 р. як Міжнародна організація у справах біженців (МОБ). Пізніше її повноваження було розширено, а з 1989 р. перейменовано на МОМ. Зараз до організації входять 81 держава, з яких 46 — члени, 35 — спостерігачі. У межах цієї організації здійснюється розробка довгострокових програм у сфері регулювання міграційних потоків, надання допомоги з питань організації міграції, технічного співробітництва, запобігання "відпливу умів", деєміграції, надання експертних послуг тощо. Основними функціями МОМ, відповідно до уставу, є:

- здійснення впорядкованої й запланованої міграції громадян;
- переміщення кваліфікованої робочої сили, зокрема членів родини, які можуть сприяти розвитку приймаючих країн;
- організація пересування біженців;
- надання державам форуму для обміну думками, досвідом і співробітництва.

Зараз МОМ більшою мірою регулює якісну, а не кількісну сторону міграції (наприклад, вербування кваліфікованих кадрів, повернення талановитих фахівців на батьківщину). Також МОМ надає допомогу біженцям зі Східної Європи в Західну, а з 70-х років розглядає проблему потенційних біженців у Латинській Америці, Африці, Азії.

Основними завданнями МОМ є такі: найм на роботу; возз'єднання родин; одержання освіти; короткі туристичні, сімейні, ділові візити (строком до 3 місяців); пошук політичного притулку (за Женевською Конвенцією); повернення громадян на батьківщину, до своїх етнічних коренів; виїзд на постійне проживання.

МОМ є єдиною організацією, що має глобальні повноваження, при цьому вона не входить в установи ООН, але тісно з ними співпрацює.

Управління Верховного комісара у справах біженців (УВКБ) при ООН займається питаннями захисту біженців, реалізації довгострокових рішень,

насамперед репатріації.

Система постійного спостереження за міграцією (СОПСМІ), що координує діяльність національних імміграційних керувань.

Таким чином, міжнародна міграція робочої сили є сьогодні важливим й одним із найбільш складних аспектів інтернаціоналізації господарського життя. З одного боку, міжнародна міграція робочої сили забезпечує перерозподіл трудових ресурсів відповідно до потреб країн, дає змогу освоювати нові райони, а з іншого - веде до загострення економічних і соціальних суперечностей.

Тема 4. Регулювання міжнародних міграційних процесів

Міжнародна трудова міграція є однією зі сфер державного регулювання міжнародних економічних відносин. Державна політика охоплює імміграційні та еміграційні процеси.

З кінця XVIII ст. у Європі розповсюджується практика укладання між країнами двосторонніх конвенцій з регулювання міжнародної трудової міграції. З 20 рр. XX ст. більшість країн ввела законодавчі обмеження щодо міграції.

Важливою формою державного регулювання міграції є встановлення кількісних квот на в'їзд мігрантів до країни в цілому, а також для окремих регіонів та галузей. У межах квоти діють певні якісні критерії відбору. Пріоритети на в'їзд, як правило, мають особи, які володіють значним фінансовим капіталом та інтелектуальним потенціалом. Діяльність таких іммігрантів розглядається як важливе джерело економічного зростання для приймаючої країни. Певну зацікавленість розвинуті країни можуть виявити і до некваліфікованих працівників, яких за мінімальну плату приймають для виконання важких неprestижних та шкідливих робіт.

Квотування мігрантів, як правило, доповнюється контролем за терміном їх перебування в країні. Країни, що приймають мігрантів, нерідко реалізують програми зі стимулювання рееміграції.

Регулювання міжнародних міграційних процесів здійснюють також і міждержавні органи спеціального призначення, наприклад, Міжнародна організація праці (МОП).

В умовах світової економічної кризи 2007-2010 років посилилися процеси трудової рееміграції, пов'язані із заходами державної міграційної політики щодо обмеження можливостей працевлаштування іноземних громадян і навіть прямої їх депортації.

Україна у світових міграційних процесах

Місце України в міжнародній міграції робочої сили визначається рівнем її економічного розвитку, що є нижчим порівняно з країнами Західної та Центральної Європи, Росією, але вищим порівняно з деякими країнами Східної Європи та Азії (Таджикистан, В'єтнам та ін.). Це обумовлює наявність в Україні трудової імміграції. Прагнення підвищення життєвого рівня, отримання більш високої заробітної плати є фактором активізації еміграції. Основними країнами в'їзду для українських емігрантів стали

Білорусь, Ізраїль, Німеччина, Росія, США, Чехія. Певна кількість емігрантів виїхала до Австралії, Вірменії, Казахстану, Канади, Польщі, Туреччини. Основу емігрантських потоків складають два діаметрально протилежні сегменти ринку праці: з одного боку, висококваліфікована робоча сила, зацікавлена у більш повній реалізації та вищій оплаті; з іншого боку, низькокваліфікована робоча сила, для якої еміграція є альтернативою безробіттю.

Залучення українських працівників до роботи за кордоном може мати і специфічні причини, наприклад, пов'язані з розривом традиційних господарських зв'язків на території СНД. Так, протягом тривалого часу кадри для підприємств нафтогазової промисловості північної Росії комплектувалися за рахунок залучення працівників з України. Необхідність збереження колективів підприємств, що вже сформувалися, стала фактором еміграції в Росію частини цих працівників.

Інтенсивність міграційних процесів залежить від природно-географічних, демографічних, етнічних та соціально-психологічних факторів. Для перших років існування України як самостійної держави характерною була інтенсивна імміграція етнічних українців з країн ближнього зарубіжжя. У наступні роки більш вираженою стала етнічна еміграція до Ізраїлю, Німеччини, Росії.

Імміграційні потоки в Україну стосуються переважно трьох міграційних регіонів:

- 1) Донбас, до якого іммігрували, головним чином, біженці із зон бойових дій - Азербайджану, Вірменії, Грузії, Нагорного Карабаху, Чечні;
- 2) Південь України, куди переселились мігранти з Казахстану, Киргизстану, Придністров'я, Таджикистану;
- 3) Крим став мігрантоприймаючим регіоном для депортованих кримських татар, болгар, греків, німців.

До 1995 р. сальдо зовнішньої міграції України мало позитивне значення, протягом 1995-2004 рр. - від'ємне, а починаючи з 2005 р. й до сьогодні кількість іммігрантів перевищує кількість емігрантів

Зовнішні мігранти в Україні становлять за різними ознаками п'ять таких груп: репатріанти; особи, депортовані за національною ознакою; мігранти із / до ближнього зарубіжжя; мігранти із / до далекого зарубіжжя; нелегальні (часто транзитні) мігранти.

Наслідки міграційних процесів неоднозначні. З точки зору стратегічних національних інтересів України інтелектуальна еміграція з України має негативні наслідки, але можливість самореалізації висококваліфікованих фахівців навіть за кордоном певною мірою підтримує престиж української науки у світі. Повернення інтелектуальних емігрантів за певних умов в Україну має надати поштовх вітчизняним дослідженням теоретичного і практичного характеру, як це, наприклад, відбувається в Індії.

Експорт робочої сили певною мірою обумовив притік іноземної валюти в Україну, зменшив тиск надлишкових трудових ресурсів на національний ринок праці.

Реалії *регулювання* міграційних процесів в Україні свідчать про недостатність ефективного законодавства у цій сфері, самостійної міграційної служби, а також ресурсів для вирішення існуючих міграційних проблем. Механізм регулювання міграційних процесів в Україні доречно розглядати як єдність таких трьох складових: державне регулювання, ринкове саморегулювання і громадянське регулювання

Кредит 3. Специфіка сучасних демографічно-міграційних процесів в Україні

Тема 5. Міграційні процеси в Україні: історичний огляд.

Соціальні дослідження закономірностей міграційних рухів населення на різних етапах розвитку суспільства (від індустріального (аграрного) до постіндустріального) виявили відмінності в інтенсивності й напрямках цих рухів. Була сформульована так звана концепція "міграційного переходу". Згідно з нею, внаслідок у соціальному та економічному розвитку в міграції спостерігається п'ять етапів.

Міграції суттєво впливають на геодемографічну ситуацію. Вони тісно взаємозв'язані з відтворенням населення. "Міграційна рухливість детермінована певними подіями життєвого циклу людини, наприклад, закінченням навчального закладу, початком або завершенням трудової діяльності, служби в армії тощо.

Демографічний цикл - укладання шлюбу, народження дітей, припинення шлюбу та інші події - становить важливу частину життєвого циклу. Тому демографічні параметри - статевовікова структура, шлюбний стан, кількість дітей у сім'ї та їхній вік - помітно впливають на міграційні процеси, вони є одним з істотних критеріїв виокремлення груп населення у вивченні міграцій".

Освоєння колись неозорих просторів Російської імперії супроводжувалося масовими переселеннями українців за межі України. За 1891-1900 роки переселенці з України становили 36% усіх внутрішніх мігрантів імперії, у 1901-1910 роках їхня частка зросла до 49% і досягла 60% у роки перед Першою світовою війною. За період з 1896 по 1914 рік з 9-ти українських губерній за Урал переселилися 1,6 млн. осіб. З них 23% виїхали з Полтавщини, 17% - з Чернігівщини, 12% - з Київщини, 9% - з Херсонщини, 7% - з Таврії, 4, 5% - з Поділля, 4% - з Волині. У цей самий час почалася активна еміграція населення із західноукраїнських земель за океан, яка становила, з 1895 до 1913 року виїхало 413 тис. осіб.

Особливо значних розмірів набула українська міграція у радянський період. Насильницька колективізація 1929-1930 років супроводжувалася виселенням за межі України близько мільйона осіб; майже два мільйони людей були евакуйовані у роки війни у східні регіони СРСР. У повоєнний період великого розмаху набули переселення людей з України до Середньої Азії та Сибіру.

Обмін населенням між Україною та іншими республіками колишнього СРСР, за винятком кількох останніх років, характеризувався усталеністю

міграційних потоків і постійністю географії міграційних зв'язків. Головним партнером України щодо міграційного обміну всі ці роки була Росія, у першу чергу - Уральський, Центрально Чорноземний, Північнокавказький, Північно-Західний та Східносибірський регіони. Українська молодь брала активну участь в освоєнні цілини в Казахстані, виїжджала за комсомольськими закликами на гідроенергетичні будови в Сибіру, на спорудження Байкало-Амурської магістралі, промислові новобудови в країнах Балтії. Водночас Україна приймала переселенців з інших республік СРСР: частка міжреспубліканської міграції в прирості її населення впродовж трьох десятиріч становила близько 25%.

За часів автократичного режиму, що намагався звести до мінімуму контакти громадян із зовнішнім світом, відгородитися від нього "залізною завісою", все ж не вдалося повністю припинити еміграцію. Люди виїжджали нелегально, використовуючи для цього відрядження чи туристичні подорожі, інколи свідомо порушували кордон, а потім зверталися до властей країни призначення з проханням про політичний притулок або ж шукали шляхів потрапити в єдиний можливий легальний канал виїзду - внаслідок об'єднання сімей. Оскільки близьких родичів за кордоном мали здебільшого представники окремих національних груп (євреї, німці, греки, вірмени), еміграція з України, як зрештою і з усієї території СРСР, мала, передусім, етнічний характер.

Цьому сприяла також позиція урядів Ізраїлю та Німеччини, що гарантували в'їзд і облаштування представників відповідних етносів, діяльність добре організованих і впливових єврейської, вірменської та інших діаспор.

Помітно збільшилася етнічна еміграція у 70-ті роки ХХ ст. Під тиском світової громадськості радянський уряд був змушений дещо послабити еміграційні заборони. Якщо за період після закінчення Другої світової війни і до 1970 року з України до Ізраїлю виїхало трохи більше двох тисяч осіб, то у 70-ті роки - майже 81 тис., причому 2/3 з них - у 1975-1979 роках. Серед єврейської еміграції з СРСР громадяни України порівняно з представниками інших республік СРСР займали значне місце. Це сталося внаслідок географічної близькості до кордону, а також того, що в Україні мешкає численна єврейська національна меншина, яка прагне до збереження сімейних зв'язків.

Міграція євреїв мала для України відчутні наслідки як за обсягом, так і за якісним складом. Серед дорослих емігрантів до Ізраїлю кожний четвертий мав вищу освіту. Тільки за 1980 рік з України виїхало 67 інженерів, 40 лікарів, 57 викладачів вищих шкіл, а також юристи, музиканти, художники, інші висококваліфіковані фахівці. Разом з батьками на постійне місце проживання за кордон виїжджала значна кількість дітей (приблизно чверть мігрантів). Це негативно впливало на віковий, професійно-кваліфікаційний склад єврейської національної меншини в Україні. Загалом, внаслідок еміграції, а також зумовлених нею несприятливих демографічних тенденцій, кількість громадян єврейської національності в Україні за період від 1970 до

1979 рр. зменшилася майже на 150 тис. осіб, або на 18,3%.

Не такою масовою, однак досить інтенсивною, була еміграція з України громадян німецького походження. За переписом населення 1979 р. в Україні проживало 34,1 тис. німців. За даними відділів віз і реєстрації МВС, у 70-і роки дозвіл на виїзд для постійного проживання за кордон отримало майже 3 тис. німців, тобто емігрував майже кожний десятий представник німецької національної меншини.

У роки державної незалежності України характер, склад та спрямованість внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків у зв'язку з трансформацією суспільно-економічних відносин, демократизацією суспільного життя, спрощеністю виїзду за кордон та зміни місця проживання, економічною кризою та падінням життєвого рівня населення зазнали суттєвих змін і набули нового значення. Для сучасних міграцій населення України характерною є зміна як спрямованості, так й інтенсивності міграційних потоків.

Тема 6. Сучасний стан міграційних процесів в Україні

Сучасна демографічна ситуація в Україні підпадає під назву “катастрофічна депопуляція”. Адже упродовж багатьох років смертність в Україні перевищує народжуваність. У зв'язку з цим достатньо навести той факт, що, належачи до 30-ти країн світу з найчисленнішим населенням, Україна єдина серед них, починаючи з 1980 р., не збільшила, а зменшила чисельність свого населення.

Цей процес не припиняється: населення нашої країни дедалі скорочується. Так, якщо за результатами Всеукраїнського перепису населення у грудні 2001 р. населення України становило 48, 9 млн осіб, то згідно з даними Державного комітету статистики України, станом на 1 жовтня 2010 р., чисельність населення України становила вже 45, 8 млн осіб. За січень-вересень 2010 р. народилося 373,6 тис. дітей, померло 525,9 тис. осіб. Природне скорочення склало 152,3 тис. осіб. “Згідно з даними Демографічного звіту ООН за 2007 р., в Україні зафіксовано найнижчий у світі природний приріст населення... Україна на одному з перших місць у Європі за смертністю, до того ж ... з 1950 р. в Україні кількість людей віком понад 60 років зростає вдвічі. ... Якщо ситуація кардинально не зміниться, то вже у 2030 р. українців буде 39 млн”.

На додаток до означених велетенських демографічних небезпек Україна потерпає від постійного зростання еміграції людей працездатного віку, що відчутно погіршує ситуацію на вітчизняному ринку праці та економічне становище країни. Це при тому, що сучасна трудова еміграція з України не є результатом перенаселення у сільській місцевості і нестачі внаслідок цього вільних для оброблення земель. Щоправда, був час, коли чинник перенаселення таки діяв в Україні, але – більше ніж сто років тому, на межі ХІХ-ХХ ст. Причому він діяв так, що вже “в останні роки існування Російської імперії українці посідали третє місце серед етносів цієї держави за кількістю вибулих до Нового світу (після євреїв та поляків)”.

Однак звернімося до визначень-констатацій відомого сучасного

англійського соціолога Ентоні Гідденса: “Імміграція (в'їзд людей у країну для постійного проживання) і еміграція (процес, у ході якого люди залишають одну країну, щоби оселитися в іншій), коли вони сполучаються, то створюють моделі глобальної міграції, що з'єднують країни, звідки виїжджають мігранти, із країнами, до яких вони прямують”. На нашу думку, така констатація є вельми загальною і більш прийнятною для випадку, коли дослідник перебуває в умовах, скажімо, Англії, яка вже давно, принаймні з часів освоєння Нового Світу, не знає, що таке масова еміграція. Стосовно ж сучасної України прийнятнішими були б констатації, у яких відбивалися б власне українські специфічні міграційні реалії. А ці реалії такі, що вони радше підпадають під умовне визначення “міграційний феномен сполучених посудин”.

Передусім маємо на увазі з'єднуючий ланцюжок, дещо довший за той, про який пише Е. Гідденс. Адже реалізація проекту під назвою “Незалежна Україна” призвела до того, що, з одного боку, населення України скоротилося (порівняно з 1989 р., коли було зафіксовано 52 млн жителів) на 6 млн осіб; водночас, з другого боку, за кордоном на сьогодні, як зазначалося, перебуває за різними даними від 5-ти до 7-ми млн трудових емігрантів-українців. З третього боку, “вивільнений життєвий простір” України у співвідношенні майже 1 : 1 заповнюють іммігранти-іноземці. Так, у 2005 р. Україна прийняла 6,8 млн іммігрантів.

Отже, через сьогоднішню Україну протягаються ланцюжки, які з'єднують країни Азії і Африки, з яких виїжджають мігранти в напрямку України, із країнами, скажімо, Європи, до яких прямують українці внаслідок економічного “витискування” їх з власних земель, що вивільняються ними під афро-азійських іммігрантів. Один із таких ланцюжків може виглядати, наприклад, так: В'єтнам – Україна – Португалія. Саме сукупність таких ланцюжків й називається “міграційним феноменом сполучених посудин”.

Як відомо, в умовах сьогодення така ситуація не спостерігається в жодній країні Західної, Південної або Центральної Європи. Отже, є всі підстави констатувати, що загальносвітові міграційні процеси, здійснюючися як один із виявів глобалізації, зокрема для України постають як еміграційно-імміграційна проблема. Тому досвід західніших від України країн, які такої проблеми не мають, постає для України як не зовсім показовий.

Міграційна ситуація в Україні є не ординарною, а радше унікальною. Україну робить водночас і реципієнтом, і донором щодо трудової міграції, гадаємо, та обставина, що вона (Україна) зазнає руйнації, будучи початково (у 1991 р.) країною із досить високим рівнем технічної озброєності, інтелектуального і наукового потенціалу, загальної культури і освіти населення тощо. Україна є не слаборозвиненою країною, а країною із вкрай низьким рівнем політичних свобод, соціальної захищеності трудящих та економічної справедливості. Тому не випадково “основною причиною виїзду за кордон 6 із 10 мігрантів назвали низький рівень оплати за відповідну роботу в Україні”.

Окрім всього, Україна є також транзитною територією для вихідців із

слаборозвинених країн Азії та Африки, які прямують до Західної і Центральної Європи. Тобто проект “Незалежна Україна” має чітко виражене еміграційно-транзитерно- імміграційне забарвлення. Таке його бачення значно підсилюється і закріплюється реадмісією, яка є наслідком реагування Заходу на явище нелегальної трудової імміграції, від якої сьогодні потерпають усі країни-реципієнти Західної, Південної і Центральної Європи і яка, втім, є не такою вже й стихійною, як могло б здатися на перший погляд. Цей процес є досить організованим. Як зауважує Е. Гідденс, “операції з іммігрантами- нелегалами перетворилися на одну з таких галузей організованої злочинності у Європі, яка розвивається найшвидше”. При цьому “щорічно до країн ЄС контрабандою ввозиться 400000 осіб” .

Про що ж йдеться? Насамперед про те, що природною реакцією на посилення нелегального імміграційного тиску є прийняття тими країнами Європейського Союзу, які найбільше його відчують, спеціальних імміграційних законів та укладення відповідних міжнародних угод. При цьому основним в імміграційній політиці країн ЄС є власні інтереси і передусім – збереження національної ідентичності.

Маємо зазначити, що свою проблему нелегальної імміграції країни ЄС вирішили з Україною майже на капітулятивному для нашої країни рівні, а саме: 27 жовтня 2006 р. у Гельсінкі Президент України Віктор Ющенко та тодішній міністр закордонних справ Борис Тарасюк парафували, тобто попередньо підписали на саміті “Україна-ЄС” Угоду про так звану реадмісію, згідно з якою наша держава зобов'язалась приймати назад від країн ЄС тих нелегальних іммігрантів, які перетнули українські західні кордони, прямуючи транзитом до країн ЄС. (До речі, однією з основних причин того, що Україна по відношенню до країн ЄС постає як чи не основна країна-транзитер нелегальних іммігрантів переважно з країн, що розвиваються, є так звана “прозорість” східних кордонів України). 18 червня 2007 р. в Люксембурзі тодішній міністр закордонних справ Арсеній Яценюк підписав цю Угоду остаточно. 15 січня 2008 р. Верховна Рада ратифікувала Угоду про реадмісію 226 голосами “за”. Дата початку дії означеної угоди – 1 січня 2010 р.

Зрозуміло, що у розглянутій ситуації ЄС значною мірою вирішує свою проблему нелегальної імміграції за рахунок України, яка, підписавши таку угоду, діяла всупереч своїм національним інтересам, зокрема (на відміну від країн ЄС) всупереч завданням захисту української політико-національної ідентичності. До того ж є певність, що країни ЄС повертатимуть за цією угодою тільки тих “нелегалів”, які їм не потрібні. Відтак Україна отримуватиме назад баласт Європи, що осідатиме в ній (в Україні) як у донній частині “міграційних сполучених посудин”.

3. Рекомендована література

Базова

1. Волков Ю. Г., Мостовая И. В. Социология. – М . 1998.
2. Зборовский Г. Е, Орлов Г. П. Введение в социологию - Екатеринбург,

- 1992.
3. Кравченко А. И. Социология. – Екатеринбург, 2001.
 4. Кравченко А. И. Введение в социологию. – М., 1995.
 5. Курганов С. И., Кравченко А. И. Социология для юристов. – М., 1999.
 6. Лукашевич Н. П., Туленков Н. В. Введение в социологию. – М., 1996.
 7. Лукашевич Н. П., Туленков Н. В. Социология. – К., 1998.
 8. Основы социологии. Хрестоматия. Уч. пос. для студентов // Сост. Астахова В. И. и др. – Харьков, 1997.
 9. Павлюченко П. П., Литвиненко Д. А. Соціологія. – К., 2002.
 10. Проблемы розвитку соціології на сучасному етапі. (Теоретичні та методологічні питання). – К., 1994.
 11. Піча В. М. Соціологія. – К., 1999.
 12. Радугин А. А., Радугин А. К. Социология (Курс лекций). – М., 1996.
 13. Рабочая книга социолога. – М., 1983. Система социологического знания. – К., 1995.
 14. Социология: наука об обществе / Уч. пособ. Под общ. ред. проф. В. П. Андриященко, Н. И. Гэрлача. – Харьков, 1997.
 15. Соціологія / За заг. ред. проф. В. П. Андриященко, М. І. Горлача - Київ - Харків, 1998.
 16. Соціологія / За ред. проф. Городяненка В. Т. – К., 1999.
 17. Социология / Под ред. Г. Осипова. – М., 1990.
 18. Социология / Под ред. проф. Б. Н. Лавриненко - М., 2000.
 19. Социология / Под ред. проф. Курбатова В. И. – Ростов-на-Дону, 1998.
 20. Социология. Основы общей теории / Под общ. ред. Г. Осипова. – М., 1996.
 21. Соціологія / За заг. ред. д. с. н. О. С. Макеєва. – К., 1999.
 22. Смелзер Н. Социология. – М., 1994.
 23. Социология / Под ред. проф. Е. Тадевосяна. – М., 1995.
 24. Соціологія. Курс лекцій / За ред. Пічі В. М. – К., 1996.
 25. Фролов С. С. Социология. – М., 1999.
 26. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии. - М., 1969.
 27. Якуба О. О. Соціологія. – Харків, 1996.
 28. Краткий словарь по социологии. – М., 1989.
 29. Социологический справочник / Под общей ред. Воловича В. И. - К., 1990.
 30. Социологический словарь. – Минск, 1991.
 31. Социология: Словарь-справочник. – М., 1990. – Т. 1-2.
 32. Белых Е. Я, Вернеенко Г. П. Социальная структура и социальные изменения в современном обществе. – М., 1993.
 33. Прибиткова І. Сучасні міграційні процеси // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999, № 1.
 34. Прибиткова І. Демографічний розвиток України в 90-х роках // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000, № 3.
 35. Рейзма Я. Информационный анализ социальных процессов. – М., 1982.
 36. Социальные процессы и управление. – Горький: ГГУ, 1982.

Допоміжна

1. Малиновська О. Україна і світ: Характер і напрямки еміграцій // Відродження. – 1999. - № 3. - С. 13-17.
2. Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студ. ВНЗ. – К.: АртЕК, 1997. – С. 231-235.
3. Про іміграцію: Закон України, 7 червня 2001р. // Офіц. вісник України. – 2001. - № 27. – С. 1-8.
4. Романюк М. Міграції населення України // Економіка України. – 1999. - № 9. – С. 38-44.
5. Стасюк М., Крюковський. Вплив міграційних процесів на основні демографічні показники в Україні // Україна: аспекти праці. – 2004. - № 5. – С. 40-45.
6. Яворська В., Куделіна С. Історичний огляд міграційних процесів в Україні // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. - Випуск 2 (14). - С. 104-111.
уртяк Г.Я. Міжнародна політика та міжнародні відносини в сучасному світі: Навч. посіб. для студ. техн. вузів. - Вінниця: ВДТУ, 2006. – 60 с.
2. Галкина В.А., Маруев С.А. Мировая экономика и международные экономические отношения: Учебно-практ. пособ. для дистанционного обучения. – М., 2006. – 108 с.
3. Герасимчук З.В., Горбач Л.М. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. - Луцьк: Надстир'я, 2001. – 328 с.
4. Дахно І. І., Бовтрук Ю.А. Міжнародна економіка: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 216 с.
5. Дециньський Л.Є., Панюк А.В. Міжнародні відносини України: історія і сучасність. - Л.: Видавництво Національного ун-ту "Львівська політехніка", 2007. – 424 с.
6. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. - К.: Освіта, 2006. – 352 с.
7. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини. – 4. вид., стер. – К: Знання-Прес, 2005. – 407с.
8. Лазебник Л.Л. Міжнародна економіка: Курс лекцій: Навч. посібник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2006. – 218 с.
9. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
10. Румянцев А.П., Климко Г.Н., Рокоча В.В., Савчук В.І., Дідківський М.І. Міжнародна економіка. – К.: Знання-Прес, 2006. – 448 с.
11. Савельєв Є. В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів: Підручник. - Т.: Економічна думка, 2006. – 496 с.
12. Філіпенко А.С., Будкін В.С., Веклич О.О., Годун С.Д., Дудченко М.

- А. Світова економіка: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 582 с.
13. Черевань В.П., Румянцев А.П., Романенко Л.Ф. Міжнародна економічна діяльність: Навч. посіб. – К.: Слово, 2005. – 278 с.
14. Шевчук В.О. Міжнародна економіка: теорія і практика. – Л.: Каменяр, 2003. – 719 с.
15. Катеренчук М. Динаміка розвитку імміграційного законодавства США / Право України. – 2006. – № 4. – С. 14-16.
16. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний, національний виміри (потенційний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика) // Енциклопедія / За ред. Ю. Римаренка. – К., 2006. – С. 20-21.
17. Діяльність Прикордонних військ України з протидії нелегальній міграції за 2006 р.: – Аналіт. довід., 2007. – 218 с.
18. Траверсе Т. Транскордонні контакти громадян України // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С.180-182.
19. Кирчів А. Трудова міграція і національна безпека України // Доповідь на „круглому столі” 7 жовтня 2004 р., Львів, Дзеркальний зал ЛНУ ім. І.Франка.
20. Лапшина І.А. Особливості міжнародної міграції робочої сили в умовах формування економіки України // Формування ринкової економіки в Україні: Зб. наук. пр. ЛНУ ім. І. Франка. – Вип. VI. – Львів: Інтереко, 2002. – С. 417-423.
21. Лапшина І.А., Мокій А.І., Семів С.Р. Методологічні засади та методичні аспекти оцінки соціально-економічного ефекту та обґрунтування пріоритетів трансформації суспільно-економічних відносин у контексті зовнішньоекономічної інтеграції України // Зовнішня торгівля: проблеми та перспективи: Зб. наук. пр. - Вип. IV. Ч.2. – К.: УАЗТ, 2002. – С. 17-26.
22. Лапшина І.А. Вплив міжнародної міграції на активізацію регіональної політики ринку праці // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Механізми регулювання регіонального ринку праці: Зб. наук. пр. – Вип. XXXIV. – Львів: ІРД НАН України, 2002. – С. 306-315.

Інформаційні ресурси

- http://www.pravo.vuzlib.su/book_z190_page_5.html
- <http://nauka.zinet.info/20/palagnyuk-o.php>
- <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-18/14.pdf>
- <http://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/147689/1/156-159.pdf>
- <http://politics.chdu.edu.ua/article/view/27714>
- http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_78/biloshytskyi_suchasna.pdf
- http://eprints.cdu.edu.ua/175/1/%D0%9A%D1%83%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B7%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82.pdf

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік

5. Засоби діагностики успішності навчання: засоби діагностики успішності навчання з дисципліни включають поточний контроль успішності, тестовий контроль та складання підсумкового екзамену.

Для контролю засвоєння студентами навчального матеріалу, що вивчається під час аудиторських занять і самостійної роботи, передбачено проведення контрольної роботи, порядок проведення та зміст якої наводяться в робочій навчальній програмі, з урахуванням наявних засобів діагностики.

Для атестації студентів на відповідність їхніх знань з дисципліни вимогам, викладеним в цій навчальній програмі, в робочій навчальній програмі дисципліни та у відповідній освітньо-професійній програмі за спеціальністю у вищих навчальних закладах створюється фонд засобу педагогічної діагностики, який включає типові завдання, контрольні роботи, тести тощо. Вони повинні забезпечувати об'єктивну оцінку знань, умінь та навичок.

Оцінювання знань студентів здійснюється на основі підрахування результатів поточної успішності та екзамену, тобто підсумкова оцінка з навчальної дисципліни є сумою балів за виконання всіх завдань навчальної діяльності під час лекцій, семінарських (або практичних) та індивідуальних занять, самостійної роботи студента та за складений екзамен.

Об'єктом оцінювання знань студентів є програмний матеріал навчальної дисципліни, який перевіряється під час поточного і підсумкового контролю з метою встановлення рівня і якості засвоєння знань, формування необхідних для майбутньої професійної діяльності навичок і вмінь.

Загальна підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виводиться із суми балів за поточну успішність та за екзамен. Для виставлення загальної підсумкової оцінки за навчальну дисципліну до суми балів за поточну успішність додається сума балів за складання екзамену. Отримана загальна кількість балів поділяється на 2, що і становить підсумкову кількість балів за навчальну дисципліну.

Навчальні досягнення студента з вивчення змісту навчальних дисциплін за видами діяльності відображаються у «Відомості обліку поточної і підсумкової успішності».

У відомості обліку поточної та підсумкової успішності записуються підсумкова кількість балів за шкалою, оцінка за національною шкалою і оцінка за шкалою ECTS.

У разі, якщо відповіді студента на екзамені оцінено менше ніж у 50 балів, він отримує за екзамен загальну незадовільну оцінку, що вказується у відомості обліку поточної і підсумкової успішності, і вважається не атестованим з даної навчальної дисципліни. Якщо студент не з'явився на екзамен, в екзаменаційній відомості викладачем робиться відмітка «не з'явився».

2. Робоча програма з дисципліни

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра історії**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____

Н. І. Василькова

28 серпня 2017 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

Ступінь магістра
Галузь знань 03 Гуманітарні науки

032 Історія та археологія
Код та найменування спеціальності

Етнологія
Освітня програма

Інститут історії, політології та права

2017-2018 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Міграційні процеси: теорія, історія та сучасність» для студентів спеціальності 032 Історія та археологія, освітня програма Етнологія.

Розробник: Баковецька Ольга Олександрівна, професор кафедри історії, доктор історичних наук _____ (Баковецька О.О.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії

Протокол № _____ від «_____» серпня 2017 р.

Завідувач кафедри _____ (Ніколаєв І. Є.)

«_____» серпня 2017 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів - 3	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	Варіативна	
	Код та найменування спеціальності 032 Історія та археологія Освітня програма Етнологія		
Індивідуальне науково-дослідне завдання –	Спеціальність (професійне спрямування): 032 Історія та археологія	Рік підготовки	
Загальна кількість годин – 90		V курс	
		Семестр	
		1-й	
		Лекції	
		12 год.	
		Практичні, семінарські	
		16 год.	
		Лабораторні	
		год.	
		Самостійна робота	
		62 год.	
		Контрольні роботи:	
		год.	
		Вид контролю:	
		залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 90 год.: 28 год. – аудиторні заняття, 62 год. – самостійна робота (30%/70%)

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу. Вивчення курсу "Міграційні процеси: теорія, історія та сучасність" має на меті донести студентам знання з історії та теорії міграції населення, що належить до числа складних системних об'єктів дослідження. Термін міграція походить від лат. *migratio* - переміщення. В широкому розумінні, міграційні процеси - це процеси просторового переміщення людей між поселеннями, регіонами, країнами. У вузькому значенні, під ними розуміють сукупність переселень людей, пов'язаних зі зміною ними місця проживання на довготривалій строк, що спричиняє зміни територіального розміщення поселення. Програма курсу включає велике коло питань з історії та сучасного розвитку міграційних процесів, серед яких розрізняють внутрішню міграцію (переміщення населення в межах країни); зовнішню (переїзд до інших країн або виїзд з інших країн); маятникову (систематичні переміщення, пов'язані з роботою, навчанням тощо); сезонну (переміщення, пов'язані із сезонною роботою).

Завдання курсу: забезпечення правильного орієнтування в складних питаннях міграцій; вміння практично вирішувати проблеми на основі конституційно-правових норм свободи совісті. Міграційні процеси - це постійна характеристика будь-якого суспільства і в будь-яку епоху. Історія суспільства свідчить про чисельність масових переселень. До таких відносять старогрецькі колонії, масові міграційні рухи євреїв всією Європою в епоху Середньовіччя, переселення, пов'язані з відкриттям нових материків (Південна та Північна Америка, Австралія). Навіть США - країна емігрантів. Створюючи передумови для реалізації соціальної мобільності населення, міграції впливають на трансформацію соціально-групової структури суспільства, сприяють професійно-кваліфікаційному просуванню мігрантів, зміні їх статусних характеристик і способу життя, структури їх прибутків та потреб. Вивчення цих процесів і є одним з головних завдань курсу. Міграції відіграють найактивнішу роль у формуванні територіальних спільнот людей, у підтримці умов постійного соціального відтворення. Дослідження міграції свідчить про наявність певних закономірностей у соціально-демографічних характеристиках міграційних потоків. Так, у них частина чоловіків завжди вища, ніж у складі населення в цілому. Підвищеною є міграційна рухливість молоді. Природно, що в місцях, де існує великий витік-приток населення, порушується соціально-демографічна структура, що відбивається і на решті характеристик регіону. Дослідження теорії міграцій дає можливість в практичній площині вирішувати складні, глобальні процеси, з яким стикається сучасне суспільство.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

- Гнучкість мислення. Набуття гнучкого образу мислення, який дозволяє зрозуміти та розв'язати проблеми та задачі, зберігаючи при цьому критичне ставлення до сталих наукових компетенцій.

- Популяризаційні навички. Здатність провести усну презентацію та написати зрозумілу статтю за результатами проведених досліджень, а також щодо сучасних наукових концепцій в етнології для загальної публіки (не фахівців).

- Здатність студента розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі освіти та науки, що передбачає проведення самостійних досліджень та здійснення інноваційних підходів у вирішенні професійних задач

- Спеціалізовані концептуальні знання, набуті у процесі навчання на рівні новітніх досягнень з етноконфесійної історії України, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, зокрема в контексті дослідницької роботи

- Розв'язання складних задач і проблем з етноконфесійної історії України, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної історіографічної та джерелознавчої інформації

- Зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, які є результатом самостійних наукових досліджень студента з етноконфесійної історії України, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефаківців, зокрема до осіб, які навчаються, тобто учнів шкіл

- Прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах професійної діяльності в галузі освіти, що потребує застосування нових підходів та прогнозування

- Критичне осмислення проблем у навчанні та професійній діяльності з використанням міждисциплінарних методів

- Проведення дослідницької діяльності з актуальних проблем етноконфесійної історії України

- Використання іноземних мов у професійній діяльності

- Відповідальність за розвиток професійного знання і набутої практики, оцінку стратегічного розвитку діяльності трудового колективу

- Здатність до подальшого навчання і поглиблення знань з етноконфесійної історії України, яке значною мірою є автономним та самостійним

II. Фахові:

- Використання відповідної термінології та форм вираження дисципліни в усній та письмовій формах рідною чи іноземною мовами.

- Уміння обирати необхідні етнологічні та історичні методи дослідження.

- Уміння роботи з етнографічними музейними колекціями.

- Володіння методикою джерелознавчої та історіографічної критики.

- Здатність використовувати інструменти інших гуманітарних наук відповідно до наукового проекту.

- Планування та представлення індивідуального внеску до історико-етнічних знань на основі дослідження.

- Здатність досліджувати причини, аналізувати процеси пов'язані з виникненням, формуванням та розпадом етнічних спільнот, особливостями їх самоорганізації.

- Здатність розуміти та оцінювати життєво важливі парадигми буття; набуття і розвиток здатності до конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних відмінностей між народами, опановувати моделі толерантної поведінки.

- Набуття обізнаності з основними вченнями в галузі гуманітарних та соціальних наук, основними науковими школами, напрямками, концепціями, джерелами гуманітарних знань і видами роботи з ними.

- Глибокі знання та розуміння: здатність використовувати методи безпосередніх спостережень для вивчення культурних й побутових особливостей різних народів світу, історичних змін і розвитку цих особливостей, проблеми етногенезу, розселення для опису культурно-історичних взаємовідносин народів.

- Розв'язання проблем. Здатність вирішувати комплекс проблем, пов'язаних з міграцією людських спільнот та мозаїчністю етнічних процесів та явищ. Здатність характеризувати міграційні процеси у ХХ-ХХІ ст. Здатність використовувати наукову класифікацію етносів світу; визначати соціально-культурні і біологічні процеси, які проявляються при функціонуванні етносів та їх міграцій від початку виникнення до складання обличчя етнічних спільнот та їх зникнення.

-

2. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Теорія міграційних процесів

Тема 1. Міграційні процеси та їх види

Під міграцією населення (лат. - переселення) розуміють переміщення людей по територіях, які пов'язані зі зміною постійного місця проживання та роботи і призводять до механічного приросту населення. Залежно від причин міграції бувають економічні, політичні, релігійні, гуманітарні, екологічні, воєнні. За терміном міграції поділяються на: постійні, сезонні, тимчасові. Залежно від характеру переміщення населення розрізняють зовнішні міграції (переміщення людей із країни у країну - еміграція, імміграція) та внутрішні (переселення людей всередині країни, здебільшого із села до міста, що посилює процес урбанізації).

Особливе місце посідає так звана маятникова міграція робочої сили - переїзди від місць проживання до місця роботи і назад, яка поширена у приміських зонах. Міграційні процеси складаються з потоків вибуття та потоків прибуття населення за певний період (зарік). Різниця між числом прибуття та числом тих, що виїхали за цей період часу, - сальдо міграції, яке визначає збільшення чисельності населення даної території за вказаний період.

Формування міграційних потоків відбувається під дією специфічних закономірностей. Найстійкішими з них є: пріоритет економічних чинників у

формуванні системи потоків добровільної міграції - основна маса переміщень у просторі викликана бажанням індивідів покращити свій матеріальний стан; диференціація рівня міграційної мобільності залежно від якісних характеристик індивідів підвищує ступінь участі в міграційному русі притаманна молодим, добре освіченим особам, які не перебувають у шлюбі, мають добрий стан здоров'я. певні особливості характеру (ініціативність, сміливість); функціонування двох протилежно направлених потоків - досить тривале існування потоку міграції внаслідок повернення частини мігрантів, яким не вдалося закріпитись на новому місці; інерційність потоків міграції-переміщення населення в установленому напрямку продовжується ще деякий час після того, як припиняється дія чинників, що зумовили формування відповідного потоку; визначальний вплив на формування обсягу переміщення міграційних можливостей регіону, виходу та міграційної ємності населення регіону, показниками яких є чисельність населення - міграційний потік тим масовіший, чим більше за чисельністю населення регіонів, між якими він проходить; залежність обсягів міграції від відстані - чим ближче розташовані регіони, тим, за інших рівних умов, інтенсивніші міграційні зв'язки між ними; взаємозв'язок міграційних процесів та ментальних особливостей населення - чим більший ступінь спорідненості менталітету жителів двох регіонів (схожість мов, звичаїв, релігії, переважаючих цінностей, репродуктивних установок), тим інтенсивніші міграційні контакти, а наявність тривалого та інтенсивного обміну населенням сприяє зближенню соціальних ознак.

Міграційні процеси впливають на природне відтворення населення шляхом зміни вікової структури регіонів виходу та населення, трансформацію репродуктивної поведінки контингентів населення, зміни умов життя переселенців, що відбивається на стані їх здоров'я. Міграція впливає і на функціонування та розвиток ринку праці; міграційні процеси сприяють розвитку розширеного світогляду особи, зумовлюють підвищення пристосованості до різноманітних умов життя, а також обмін навиками та досвідом між жителями різних регіонів, поширення корисних знань. Вони призводять до перерозподілу виробників та споживачів матеріальних благ і платних послуг між регіонами та їх підрозділами, змінюють якісні характеристики робочої сили різних регіонів внаслідок нерівномірної участі в міграційних процесах представників різних соціально-демографічних груп.

Міграційні процеси часто призводять до заповнення робочих місць, що не користуються попитом у корінного населення — коли окремі спеціалісти мігрують за кордон, а там працюють на рядових роботах (особливо жінки - домогосподарками, покоївками, доглядають за перестарілими тощо).

Міграційні процеси, таким чином, є свого роду демографічною та демоекономічною "інвестицією" в регіони-реципієнти і, навпаки, викликають старіння населення та погіршення трудових ресурсного потенціалу в регіонах-донорах. Особливо велике економічне значення міграція має як фактор урбанізації, що є невід'ємним джерелом кількісного і якісного зростання. Отже, процес міграції завжди є географічним за формою прояву та

соціально-економічним за змістом.

В економічному аспекті міграції передусім виокремлюють такі її форми: міграція, пов'язана зі зміною місця проживання (стаціонарна міграція); трудова міграція, яка переважно має зворотний характер.

Такий розподіл є суто теоретичним. На практиці, як правило, розділити акти переїзду за ознакою зворотності можна лише умовно. Мігрант, що вибуває до нового місця проживання з наміром оселитися на постійно, може через певний час повернутись до місця народження і, навпаки, тимчасовий виїзд іноді завершується закріпленням на новому місці. До того ж цілі осіб, які мігрують, можуть істотно відрізнятись від оформлених декларацій.

Тема 2. Характер і структура міграційних процесів

Для сучасних зовнішніх міграцій населення України характерною є зміна як спрямованості, так і інтенсивності міграційних потоків. Щодо кількісних параметрів трудової міграції даних офіційної статистики немає. За матеріалами преси та оцінками експертів, за кордоном сьогодні працює від 1 до 3 млн українських громадян. Систематично збільшується чисельність громадян України, котрі виїжджають на сезонні роботи або здійснюють ділові поїздки за кордон. За деякими даними, тільки з Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей на тимчасові роботи за кордон щорічно виїждить близько 700 тис. осіб, а загалом цей процес охоплює від 5 до 7 млн громадян України.

Значна частина трудових мігрантів з України працює за кордоном нелегально. За деякими оцінками, спробу працевлаштуватися за кордоном під час поїздки за приватним запрошенням робить половина з тих, хто отримує дозвіл на виїзд. Їх, по суті, можна віднести до категорії напівлегальних іммігрантів, оскільки вони все ж таки мають право на в'їзд у ту чи іншу країну. Для отримання німецької візи, наприклад, необхідні такі підстави: туристична поїздка, запрошення з боку державної організації, фірми чи приватної особи. Але в будь-якому випадку віза не дає права на роботу, навіть тимчасову. Виняток робиться для тих, кого німці самі запрошують на роботу, але таких небагато. Якщо виявляється, що іноземець працевлаштувався нелегально, з нього стягується штраф на суму до 1000 марок, його висилають із країни і вносять у "чорні списки", повторно йому візу не дадуть. Що стосується роботодавця, то він ризикує потрапити в тюрму на строк від 6 міс до 3.5 років і сплатити штраф розміром у 100 000 марок.

Сучасна еміграція з України - це п'ята у вітчизняній історії хвиля масового виїзду різних категорій населення в пошуках засобів існування за кордон на постійне чи тимчасове проживання. У 80-ті роки, крім етнічних емігрантів, за межі України виїжджали переважно представники творчої інтелігенції — вчені, музиканти, артисти, художники. На початку 90-х років обсяги еміграції зростали за рахунок високоосвічених та кваліфікованих фахівців зі знанням іноземних мов та комп'ютерної техніки. Паралельно з цим розширилась і географія виїзду: якщо раніше це були 2—3

найрозвинутіші країни, то тепер наші співвітчизники працюють по всьому світові.

Нині для міграційних процесів в Україні характерною є тенденція до інтелектуалізації складу еміграції. Ця тенденція зберігатиметься до подолання економічної кризи, оскільки за її умов значна частка висококваліфікованих фахівців не знаходить належного застосування для своїх знань та кваліфікації на батьківщині.

Після 1994 р. в еміграційне русло включилися й представники менш кваліфікованих видів праці: будівельники, водії, автомеханіки, слюсарі, офіціанти, домогосподарки. Відтік кадрів за кордон набуває дедалі більших масштабів, українські фахівці займають все нові "ніші" на міжнародному ринку праці.

Упродовж 1994—1998 рр. найбільше вихідців з України, за даними Держкомстату, прийняли Росія (798.0 тис), Ізраїль (101.6 тис), США (69,0 тис). Німеччина (49.7 тис.)⁵.

У травні 1996 р. в Україні була введена державна статистична звітність про чисельність та склад громадян України, які тимчасово працюють за кордоном. Зібраний офіційний матеріал дає певне уявлення про кількісний та якісний склад українських працівників, які виїхали на роботу за кордон в останні роки.

Чисельність наших співвітчизників за кордоном постійно зростає: у 1998 р. вона становила 24 397 осіб, що на 30% більше, ніж у 1997 р., і вдвоє більше, ніж у 1996 р. Серед країн, у яких офіційно працевлаштовуються українські громадяни, перше місце посідає Греція, на яку припадає третина всіх офіційно зареєстрованих за кордоном трудових мігрантів з України. Значна їх частина працює в Чехії, Швейцарії, на Кіпрі, у Великій Британії та Ірландії. Загалом же протягом 1998 р. українці виїжджали з метою працевлаштування у 45 країн світу.

Понад 80 % наших емігрантів становлять мігранти, які працюють за кордоном на підставі трудового договору (контракту) з закордонним роботодавцем, на другому місці — громадяни, які працюють за договорами підряду (до них належать особи, відряджені українським роботодавцем на роботу за кордон для виконання певного обсягу робіт або послуг згідно з договорами, укладеними між українськими та закордонними суб'єктами господарської діяльності), на третьому — сезонні працівники (особи, які працевлаштовуються за кордоном протягом відповідного сезону), на четвертому — стажисти (працюють за наймом у закордонного роботодавця за отриманою професією з метою підвищення свого професійного чи кваліфікаційного рівня) — див. таблицю.

Основна частина українських трудових емігрантів влаштовується за кордоном на робочі місця, які не потребують спеціальної підготовки та професійного навчання, незважаючи на те, що це люди з достатньо високим

Кредит 2. Державне та міжнародне регулювання міграційних відносин

Тема 3. Регулювання міграційних процесів

Міграційна політика формується за допомогою таких інструментів:

1. Якісні вимоги до іноземної робочої сили:

а) наявність сертифіката про освіту. Так, наприклад, в ОАЕ потрібні дипломовані лікарі й середній медичний персонал, в Австралії — фахівці з комп'ютерної техніки з вищою освітою та ін.;

б) стаж роботи зі спеціальності. Наприклад, в Австралії приймають фахівців із професійним стажем, не менше 3 років, у США — 5, на Кіпрі — 2 роки.

2. Віковий ценз. Наприклад, в Алжирі вік робітників різних спеціальностей не повинен перевищувати 40 років; Швеція й Норвегія мають гостру потребу в буровиках-нафтовиках 20— 40 років.

3. Стан здоров'я.

4. Обмеження особистісного характеру (так зване соціальне чищення). Наприклад, у США обмежується в'їзд членів комуністичної або будь-якої іншої партії тоталітарного типу. В Ірландії відмовляють іноземцям, раніше засудженим на строк більше одного року.

5. Пряме квотування імпорту робочої сили. Наприклад, співвідношення чисельності іноземців і місцевих працівників на підприємствах у Греції має становити 1:10.

6. Фінансові обмежники. Так, наприклад, у Словаччині прості працівники-мігранти повинні вносити плату за працевлаштування. В Ірландії за дозвіл на роботу протягом 4 місяців треба сплатити мито в розмірі 100 ірландських фунтів.

7. Тимчасові обмежники: у Зімбабве дозвіл на тимчасову роботу видається на строк не більше 5 років, у Польщі — на 0,5, у Норвегії — на 1 рік.

8. Національно-географічні пріоритети: у США з 1924 р. установа Конгресом структура імміграційних квот, яка була сприятливою для жителів Північно-Західної Європи. Реформа імміграційного законодавства у 1966 р. стимулювала в'їзд вихідців з Азії й Латинської Америки. Однак уже з 1990 р. новий імміграційний закон надає більші можливості для кваліфікованих фахівців із країн Європи.

9. Система санкцій, що діють стосовно незаконних трудящих-мігрантів, осіб, зайнятих незаконним імпортом робочої сили, роботодавців, що незаконно використовують трудящих-мігрантів. Тут передбачаються позбавлення волі або штраф.

10. Програми репатріації, метою яких є стимулювання відпливу трудящих-мігрантів. Використовується, як правило, три види програм:

а) програми матеріальної компенсації, які передбачають грошові виплати іммігрантам за передчасне припинення їхньої діяльності;

б) програми професійної підготовки з метою полегшення іммігрантам від'їзду на батьківщину і їхнього працевлаштування вдома;

в) програми економічної допомоги регіонам масової еміграції.

У цілому кожна країна розробляє свої заходи щодо регулювання

припливу й відпливу робочої сили залежно від внутрішньо-економічного становища певної країни. Причому характерною рисою регулювання міграційних процесів є те, що пріоритети у цій галузі віддаються національним державам. Саме національне міграційне законодавство є визначальним у дозволі спірних ситуацій.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) утворена в 1949 р. як Міжнародна організація у справах біженців (МОБ). Пізніше її повноваження було розширено, а з 1989 р. перейменовано на МОМ. Зараз до організації входять 81 держава, з яких 46 — члени, 35 — спостерігачі. У межах цієї організації здійснюється розробка довгострокових програм у сфері регулювання міграційних потоків, надання допомоги з питань організації міграції, технічного співробітництва, запобігання "відпливу умів", деєміграції, надання експертних послуг тощо. Основними функціями МОМ, відповідно до уставу, є:

- здійснення впорядкованої й запланованої міграції громадян;
- переміщення кваліфікованої робочої сили, зокрема членів родини, які можуть сприяти розвитку приймаючих країн;
- організація пересування біженців;
- надання державам форуму для обміну думками, досвідом і співробітництва.

Зараз МОМ більшою мірою регулює якісну, а не кількісну сторону міграції (наприклад, вербування кваліфікованих кадрів, повернення талановитих фахівців на батьківщину). Також МОМ надає допомогу біженцям зі Східної Європи в Західну, а з 70-х років розглядає проблему потенційних біженців у Латинській Америці, Африці, Азії.

Основними завданнями МОМ є такі: найм на роботу; возз'єднання родин; одержання освіти; короткі туристичні, сімейні, ділові візити (строком до 3 місяців); пошук політичного притулку (за Женевською Конвенцією); повернення громадян на батьківщину, до своїх етнічних коренів; виїзд на постійне проживання.

МОМ є єдиною організацією, що має глобальні повноваження, при цьому вона не входить в установи ООН, але тісно з ними співпрацює.

Управління Верховного комісара у справах біженців (УВКБ) при ООН займається питаннями захисту біженців, реалізації довгострокових рішень, насамперед репатріації.

Система постійного спостереження за міграцією (СОПСМІ), що координує діяльність національних імміграційних керувань.

Таким чином, міжнародна міграція робочої сили є сьогодні важливим й одним із найбільш складних аспектів інтернаціоналізації господарського життя. З одного боку, міжнародна міграція робочої сили забезпечує перерозподіл трудових ресурсів відповідно до потреб країн, дає змогу освоювати нові райони, а з іншого - веде до загострення економічних і соціальних суперечностей.

Тема 4. Регулювання міжнародних міграційних процесів

Міжнародна трудова міграція є однією зі сфер державного регулювання міжнародних економічних відносин. Державна політика охоплює імміграційні та еміграційні процеси.

З кінця XVIII ст. у Європі розповсюджується практика укладання між країнами двосторонніх конвенцій з регулювання міжнародної трудової міграції. З 20 рр. XX ст. більшість країн ввела законодавчі обмеження щодо міграції.

Важливою формою державного регулювання міграції є встановлення кількісних квот на в'їзд мігрантів до країни в цілому, а також для окремих регіонів та галузей. У межах квоти діють певні якісні критерії відбору. Пріоритети на в'їзд, як правило, мають особи, які володіють значним фінансовим капіталом та інтелектуальним потенціалом. Діяльність таких іммігрантів розглядається як важливе джерело економічного зростання для приймаючої країни. Певну зацікавленість розвинуті країни можуть виявити і до некваліфікованих працівників, яких за мінімальну плату приймають для виконання важких неprestижних та шкідливих робіт.

Квотування мігрантів, як правило, доповнюється контролем за терміном їх перебування в країні. Країни, що приймають мігрантів, нерідко реалізують програми зі стимулювання рееміграції.

Регулювання міжнародних міграційних процесів здійснюють також і міждержавні органи спеціального призначення, наприклад, Міжнародна організація праці (МОП).

В умовах світової економічної кризи 2007-2010 років посилюються процеси трудової рееміграції, пов'язані із заходами державної міграційної політики щодо обмеження можливостей працевлаштування іноземних громадян і навіть прямої їх депортації.

Україна у світових міграційних процесах

Місце України в міжнародній міграції робочої сили визначається рівнем її економічного розвитку, що є нижчим порівняно з країнами Західної та Центральної Європи, Росією, але вищим порівняно з деякими країнами Східної Європи та Азії (Таджикистан, В'єтнам та ін.). Це обумовлює наявність в Україні трудової імміграції. Прагнення підвищення життєвого рівня, отримання більш високої заробітної плати є фактором активізації еміграції. Основними країнами в'їзду для українських емігрантів стали Білорусь, Ізраїль, Німеччина, Росія, США, Чехія. Певна кількість емігрантів виїхала до Австралії, Вірменії, Казахстану, Канади, Польщі, Туреччини. Основу емігрантських потоків складають два діаметрально протилежні сегменти ринку праці: з одного боку, висококваліфікована робоча сила, зацікавлена у більш повній реалізації та вищій оплаті; з іншого боку, низькокваліфікована робоча сила, для якої еміграція є альтернативою безробіттю.

Залучення українських працівників до роботи за кордоном може мати і специфічні причини, наприклад, пов'язані з розривом традиційних господарських зв'язків на території СНД. Так, протягом тривалого часу кадри для підприємств нафтогазової промисловості північної Росії

комплектувалися за рахунок залучення працівників з України. Необхідність збереження колективів підприємств, що вже сформувалися, стала фактором еміграції в Росію частини цих працівників.

Інтенсивність міграційних процесів залежить від природно-географічних, демографічних, етнічних та соціально-психологічних факторів. Для перших років існування України як самостійної держави характерною була інтенсивна імміграція етнічних українців з країн ближнього зарубіжжя. У наступні роки більш вираженою стала етнічна еміграція до Ізраїлю, Німеччини, Росії.

Імміграційні потоки в Україну стосуються переважно трьох міграційних регіонів:

1) Донбас, до якого іммігрували, головним чином, біженці із зон бойових дій - Азербайджану, Вірменії, Грузії, Нагорного Карабаху, Чечні;

2) Південь України, куди переселились мігранти з Казахстану, Киргизстану, Придністров'я, Таджикистану;

3) Крим став мігрантоприймаючим регіоном для депортованих кримських татар, болгар, греків, німців.

До 1995 р. сальдо зовнішньої міграції України мало позитивне значення, протягом 1995-2004 рр. - від'ємне, а починаючи з 2005 р. й до сьогодні кількість іммігрантів перевищує кількість емігрантів

Зовнішні мігранти в Україні становлять за різними ознаками п'ять таких груп: репатріанти; особи, депортовані за національною ознакою; мігранти із / до ближнього зарубіжжя; мігранти із / до далекого зарубіжжя; нелегальні (часто транзитні) мігранти.

Наслідки міграційних процесів неоднозначні. З точки зору стратегічних національних інтересів України інтелектуальна еміграція з України має негативні наслідки, але можливість самореалізації висококваліфікованих фахівців навіть за кордоном певною мірою підтримує престиж української науки у світі. Повернення інтелектуальних емігрантів за певних умов в Україну має надати поштовх вітчизняним дослідженням теоретичного і практичного характеру, як це, наприклад, відбувається в Індії.

Експорт робочої сили певною мірою обумовив притік іноземної валюти в Україну, зменшив тиск надлишкових трудових ресурсів на національний ринок праці.

Реалії *регулювання* міграційних процесів в Україні свідчать про недостатність ефективного законодавства у цій сфері, самостійної міграційної служби, а також ресурсів для вирішення існуючих міграційних проблем. Механізм регулювання міграційних процесів в Україні доречно розглядати як єдність таких трьох складових: державне регулювання, ринкове саморегулювання і громадянське регулювання

Кредит 3. Специфіка сучасних демографічно-міграційних процесів в Україні

Тема 5. Міграційні процеси в Україні: історичний огляд.

Соціальні дослідження закономірностей міграційних рухів населення

на різних етапах розвитку суспільства (від індустріального (аграрного) до постіндустріального) виявили відмінності в інтенсивності й напрямках цих рухів. Була сформульована так звана концепція "міграційного переходу". Згідно з нею, внаслідок у соціальному та економічному розвитку в міграції спостерігається п'ять етапів.

Міграції суттєво впливають на геодемографічну ситуацію. Вони тісно взаємозв'язані з відтворенням населення. "Міграційна рухливість детермінована певними подіями життєвого циклу людини, наприклад, закінченням навчального закладу, початком або завершенням трудової діяльності, служби в армії тощо.

Демографічний цикл - укладання шлюбу, народження дітей, припинення шлюбу та інші події - становить важливу частину життєвого циклу. Тому демографічні параметри - статевовікова структура, шлюбний стан, кількість дітей у сім'ї та їхній вік - помітно впливають на міграційні процеси, вони є одним з істотних критеріїв виокремлення груп населення у вивченні міграцій".

Освоєння колись неозорих просторів Російської імперії супроводжувалося масовими переселеннями українців за межі України. За 1891-1900 роки переселенці з України становили 36% усіх внутрішніх мігрантів імперії, у 1901-1910 роках їхня частка зросла до 49% і досягла 60% у роки перед Першою світовою війною. За період з 1896 по 1914 рік з 9-ти українських губерній за Урал переселилися 1,6 млн. осіб. З них 23% виїхали з Полтавщини, 17% - з Чернігівщини, 12% - з Київщини, 9% - з Херсонщини, 7% - з Таврії, 4, 5% - з Поділля, 4% - з Волині. У цей самий час почалася активна еміграція населення із західноукраїнських земель за океан, яка становила, з 1895 до 1913 року виїхало 413 тис. осіб.

Особливо значних розмірів набула українська міграція у радянський період. Насильницька колективізація 1929-1930 років супроводжувалася виселенням за межі України близько мільйона осіб; майже два мільйони людей були евакуйовані у роки війни у східні регіони СРСР. У повоєнний період великого розмаху набули переселення людей з України до Середньої Азії та Сибіру.

Обмін населенням між Україною та іншими республіками колишнього СРСР, за винятком кількох останніх років, характеризувався усталеністю міграційних потоків і постійністю географії міграційних зв'язків. Головним партнером України щодо міграційного обміну всі ці роки була Росія, у першу чергу - Уральський, Центральний Чорноземний, Північнокавказький, Північно-Західний та Східносибірський регіони. Українська молодь брала активну участь в освоєнні цілини в Казахстані, виїжджала за комсомольськими закликами на гідроенергетичні будови в Сибіру, на спорудження Байкало-Амурської магістралі, промислові новобудови в країнах Балтії. Водночас Україна приймала переселенців з інших республік СРСР: частка міжреспубліканської міграції в прирості її населення впродовж трьох десятиріч становила близько 25%.

За часів авторитарного режиму, що намагався звести до мінімуму

контакти громадян із зовнішнім світом, відгородитися від нього "залізною завісою", все ж не вдалося повністю припинити еміграцію. Люди виїжджали нелегально, використовуючи для цього відрядження чи туристичні подорожі, інколи свідомо порушували кордон, а потім зверталися до властей країни призначення з проханням про політичний притулок або ж шукали шляхів потрапити в єдиний можливий легальний канал виїзду - внаслідок об'єднання сімей. Оскільки близьких родичів за кордоном мали здебільшого представники окремих національних груп (євреї, німці, греки, вірмени), еміграція з України, як зрештою і з усієї території СРСР, мала, передусім, етнічний характер.

Цьому сприяла також позиція урядів Ізраїлю та Німеччини, що гарантували в'їзд і облаштування представників відповідних етносів, діяльність добре організованих і впливових єврейської, вірменської та інших діаспор.

Помітно збільшилася етнічна еміграція у 70-ті роки ХХ ст. Під тиском світової громадськості радянський уряд був змушений дещо послабити еміграційні заборони. Якщо за період після закінчення Другої світової війни і до 1970 року з України до Ізраїлю виїхало трохи більше двох тисяч осіб, то у 70-ті роки - майже 81 тис., причому 2/3 з них - у 1975-1979 роках. Серед єврейської еміграції з СРСР громадяни України порівняно з представниками інших республік СРСР займали значне місце. Це сталося внаслідок географічної близькості до кордону, а також того, що в Україні мешкає численна єврейська національна меншина, яка прагне до збереження сімейних зв'язків.

Міграція євреїв мала для України відчутні наслідки як за обсягом, так і за якісним складом. Серед дорослих емігрантів до Ізраїлю кожний четвертий мав вищу освіту. Тільки за 1980 рік з України виїхало 67 інженерів, 40 лікарів, 57 викладачів вищих шкіл, а також юристи, музиканти, художники, інші висококваліфіковані фахівці. Разом з батьками на постійне місце проживання за кордон виїжджала значна кількість дітей (приблизно чверть мігрантів). Це негативно впливало на віковий, професійно-кваліфікаційний склад єврейської національної меншини в Україні. Загалом, внаслідок еміграції, а також зумовлених нею несприятливих демографічних тенденцій, кількість громадян єврейської національності в Україні за період від 1970 до 1979 рр. зменшилася майже на 150 тис. осіб, або на 18,3%.

Не такою масовою, однак досить інтенсивною, була еміграція з України громадян німецького походження. За переписом населення 1979 р. в Україні проживало 34,1 тис. німців. За даними відділів віз і реєстрації МВС, у 70-і роки дозвіл на виїзд для постійного проживання за кордон отримало майже 3 тис. німців, тобто емігрував майже кожний десятий представник німецької національної меншини.

У роки державної незалежності України характер, склад та спрямованість внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків у зв'язку з трансформацією суспільно-економічних відносин, демократизацією суспільного життя, спрощеністю виїзду за кордон та зміни місця

проживання, економічною кризою та падінням життєвого рівня населення зазнали суттєвих змін і набули нового значення. Для сучасних міграцій населення України характерною є зміна як спрямованості, так й інтенсивності міграційних потоків.

Тема 6. Сучасний стан міграційних процесів в Україні

Сучасна демографічна ситуація в Україні підпадає під назву “катастрофічна депопуляція”. Адже упродовж багатьох років смертність в Україні перевищує народжуваність. У зв'язку з цим достатньо навести той факт, що, належачи до 30-ти країн світу з найчисленнішим населенням, Україна єдина серед них, починаючи з 1980 р., не збільшила, а зменшила чисельність свого населення.

Цей процес не припиняється: населення нашої країни дедалі скорочується. Так, якщо за результатами Всеукраїнського перепису населення у грудні 2001 р. населення України становило 48, 9 млн осіб, то згідно з даними Державного комітету статистики України, станом на 1 жовтня 2010 р., чисельність населення України становила вже 45, 8 млн осіб. За січень-вересень 2010 р. народилося 373,6 тис. дітей, померло 525,9 тис. осіб. Природне скорочення склало 152,3 тис. осіб. “Згідно з даними Демографічного звіту ООН за 2007 р., в Україні зафіксовано найнижчий у світі природний приріст населення... Україна на одному з перших місць у Європі за смертністю, до того ж ... з 1950 р. в Україні кількість людей віком понад 60 років зростає вдвічі. ... Якщо ситуація кардинально не зміниться, то вже у 2030 р. українців буде 39 млн”.

На додаток до означених велетенських демографічних небезпек Україна потерпає від постійного зростання еміграції людей працездатного віку, що відчутно погіршує ситуацію на вітчизняному ринку праці та економічне становище країни. Це при тому, що сучасна трудова еміграція з України не є результатом перенаселення у сільській місцевості і нестачі внаслідок цього вільних для оброблення земель. Щоправда, був час, коли чинник перенаселення таки діяв в Україні, але – більше ніж сто років тому, на межі XIX-XX ст. Причому він діяв так, що вже “в останні роки існування Російської імперії українці посідали третє місце серед етносів цієї держави за кількістю вибулих до Нового світу (після євреїв та поляків)”.

Однак звернімося до визначень-констатацій відомого сучасного англійського соціолога Ентоні Гідденса: “Імміграція (в'їзд людей у країну для постійного проживання) і еміграція (процес, у ході якого люди залишають одну країну, щоби оселитися в іншій), коли вони сполучаються, то створюють моделі глобальної міграції, що з'єднують країни, звідки виїжджають мігранти, із країнами, до яких вони прямують”. На нашу думку, така констатація є вельми загальною і більш прийнятною для випадку, коли дослідник перебуває в умовах, скажімо, Англії, яка вже давно, принаймні з часів освоєння Нового Світу, не знає, що таке масова еміграція. Стосовно ж сучасної України прийнятнішими були б констатації, у яких відбивалися б власне українські специфічні міграційні реалії. А ці реалії такі, що вони радше підпадають під умовне визначення “міграційний феномен сполучених

посудин ”.

Передусім маємо на увазі з'єднуючий ланцюжок, дещо довший за той, про який пише Е. Гідденс. Адже реалізація проекту під назвою “Незалежна Україна” призвела до того, що, з одного боку, населення України скоротилося (порівняно з 1989 р., коли було зафіксовано 52 млн жителів) на 6 млн осіб; водночас, з другого боку, за кордоном на сьогодні, як зазначалося, перебуває за різними даними від 5-ти до 7-ми млн трудових емігрантів-українців. З третього боку, “вивільнений життєвий простір” України у співвідношенні майже 1 : 1 заповнюють іммігранти-іноземці. Так, у 2005 р. Україна прийняла 6,8 млн іммігрантів.

Отже, через сьогоднішню Україну протягаються ланцюжки, які з'єднують країни Азії і Африки, з яких виїжджають мігранти в напрямку України, із країнами, скажімо, Європи, до яких прямують українці внаслідок економічного “витискування” їх з власних земель, що вивільняються ними під афро-азійських іммігрантів. Один із таких ланцюжків може виглядати, наприклад, так: В'єтнам – Україна – Португалія. Саме сукупність таких ланцюжків й називається “міграційним феноменом сполучених посудин”.

Як відомо, в умовах сьогодення така ситуація не спостерігається в жодній країні Західної, Південної або Центральної Європи. Отже, є всі підстави констатувати, що загальносвітові міграційні процеси, здійснюючися як один із виявів глобалізації, зокрема для України постають як еміграційно-імміграційна проблема. Тому досвід західніших від України країн, які такої проблеми не мають, постає для України як не зовсім показовий.

Міграційна ситуація в Україні є не ординарною, а радше унікальною. Україну робить водночас і реципієнтом, і донором щодо трудової міграції, гадаємо, та обставина, що вона (Україна) зазнає руйнації, будучи початково (у 1991 р.) країною із досить високим рівнем технічної озброєності, інтелектуального і наукового потенціалу, загальної культури і освіти населення тощо. Україна є не слаборозвиненою країною, а країною із вкрай низьким рівнем політичних свобод, соціальної захищеності трудящих та економічної справедливості. Тому не випадково “основною причиною виїзду за кордон 6 із 10 мігрантів назвали низький рівень оплати за відповідну роботу в Україні”.

Окрім всього, Україна є також транзитною територією для вихідців із слаборозвинених країн Азії та Африки, які прямують до Західної і Центральної Європи. Тобто проект “Незалежна Україна” має чітко виражене еміграційно-транзитерно- імміграційне забарвлення. Таке його бачення значно підсилюється і закріплюється реадмісією, яка є наслідком реагування Заходу на явище нелегальної трудової імміграції, від якої сьогодні потерпають усі країни-реципієнти Західної, Південної і Центральної Європи і яка, втім, є не такою вже й стихійною, як могло б здатися на перший погляд. Цей процес є досить організованим. Як зауважує Е. Гідденс, “операції з іммігрантами- нелегалами перетворилися на одну з таких галузей організованої злочинності у Європі, яка розвивається найшвидше”. При цьому “щорічно до країн ЄС контрабандою ввозиться 400000 осіб” .

Про що ж йдеться? Насамперед про те, що природною реакцією на посилення нелегального імміграційного тиску є прийняття тими країнами Європейського Союзу, які найбільше його відчують, спеціальних імміграційних законів та укладення відповідних міжнародних угод. При цьому основним в імміграційній політиці країн ЄС є власні інтереси і передусім – збереження національної ідентичності.

Маємо зазначити, що свою проблему нелегальної імміграції країни ЄС вирішили з Україною майже на капітулятивному для нашої країни рівні, а саме: 27 жовтня 2006 р. у Гельсінкі Президент України Віктор Ющенко та тодішній міністр закордонних справ Борис Тарасюк парафували, тобто попередньо підписали на саміті “Україна-ЄС” Угоду про так звану реадмісію, згідно з якою наша держава зобов'язалась приймати назад від країн ЄС тих нелегальних іммігрантів, які перетнули українські західні кордони, прямуючи транзитом до країн ЄС. (До речі, однією з основних причин того, що Україна по відношенню до країн ЄС постає як чи не основна країна-транзитер нелегальних іммігрантів переважно з країн, що розвиваються, є так звана “прозорість” східних кордонів України). 18 червня 2007 р. в Люксембурзі тодішній міністр закордонних справ Арсеній Яценюк підписав цю Угоду остаточно. 15 січня 2008 р. Верховна Рада ратифікувала Угоду про реадмісію 226 голосами “за”. Дата початку дії означеної угоди – 1 січня 2010 р.

Зрозуміло, що у розглянутій ситуації ЄС значною мірою вирішує свою проблему нелегальної імміграції за рахунок України, яка, підписавши таку угоду, діяла всупереч своїм національним інтересам, зокрема (на відміну від країн ЄС) всупереч завданням захисту української політико-національної ідентичності. До того ж є певність, що країни ЄС повертатимуть за цією угодою тільки тих “нелегалів”, які їм не потрібні. Відтак Україна отримуватиме назад баласт Європи, що осідатиме в ній (в Україні) як у донній частині “міграційних сполучених посудин”.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви кредитів і тем	Кількість годин					
	усь ого	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Теорія міграційних процесів						
Тема 1. Міграційні процеси та їх види	14	2	2			10
Тема 2. Характер і структура міграційних процесів	14	2	2			10
Кредит 2. Державне та міжнародне регулювання міграційних відносин						

Тема 3. Регулювання міграційних процесів	16	2	4			10
Тема 4. Регулювання міжнародних міграційних процесів	14	2	2			10
Кредит 3. Специфіка сучасних демографічно-міграційних процесів в Україні						
Тема 5. Міграційні процеси в Україні: історичний огляд.	16	2	4			10
Тема 6. Сучасний стан міграційних процесів в Україні	16	2	2			12
Усього годин:	90	12	16			62

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Теорія міграційних процесів	
	Тема 1. Міграційні процеси та їх види	2
	Тема 2. Характер і структура міграційних процесів	2
	Кредит 2. Державне та міжнародне регулювання міграційних відносин	
	Тема 3. Регулювання міграційних процесів	4
	Тема 4. Регулювання міжнародних міграційних процесів	2
	Кредит 3. Специфіка сучасних демографічно-міграційних процесів в Україні	
	Тема 5. Міграційні процеси в Україні: історичний	4
	Тема 6. Сучасний стан міграційних процесів в Україні	2
	Всього	16

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Теорія міграційних процесів	
	Тема 1. Теорії міграцій народів світу	10
	Тема 2. Гіпотези міграційних процесів у світі	10
	Кредит 2. Державне та міжнародне регулювання міграційних відносин	

	Тема 3. Державне регулювання міграції в Україні	10
	Тема 4. Правове регулювання міграції у розвинутих країнах світу	10
	Кредит 3. Специфіка сучасних демографічно-міграційних процесів в Україні	
	Тема 5. Передумови та причини міграційних процесів в Україні в історичній ретроспективі	10
	Тема 6. Перспективи міграційних процесів в Україні	12
	Разом:	62

7. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

1. Міграція як феномен розвитку суспільства
2. Основні етапи міграційних потоків до Західної Європи. Причини і наслідки
3. Соціально-економічні аспекти міграційних процесів у Західній Європі
4. Офіційна трудова міграція
5. Неофіційна легальна міграція
6. Успішна нелегальна міграція
7. Міграція жертв злочинних угруповань
8. Хроніка найбільших міграцій в історії України
9. Масові переселення селян із України на Далекий Схід у другій половині XIX століття
10. Еміграційні потоки із України у 1919-1939 рр.
11. Депортація кримських татар під час Другої світової війни
12. Причини та передумови зміни українцями місця проживання
13. Вплив міграції на динаміку чисельності та структуру населення
14. Сучасні тенденції міграційних процесів
15. Вплив міграцій на освітній рівень населення та інтелектуальний потенціал нації
16. Проблеми повернення та розселення представників раніше депортованих народів
17. Расовий та релігійний склад населення
18. Прогнозування міграційної ситуації в Україні
19. Гіпотези перспективних тенденцій міграцій населення до 2050 року
20. Міжнародний досвід регулювання міграцій та стан міграційної політики в Україні

8. Методи навчання

1. Плани семінарських занять з курсу.

2. Питання контрольних тестових завдань.
3. Перелік тем наукових рефератів та есе.
4. Конспект лекцій.

9. Методи контролю

Оцінювання якості знань студентів, в умовах організації навчального процесу за кредитною системою здійснюється шляхом поточного, проміжного, підсумкового (семестрового) контролю.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота						Результат
Вид діяльності	Коефіцієнт	Кількість робіт	Кредит 1	Кредит 2	Кредит 3	
Семінарські заняття	15	6	30	30	30	90
Контрольна робота	30	3	30	30	30	90
ІНДЗ за заданою тематикою (реферат)	13	3	10	10	10	40
ІНДЗ за заданою тематикою (презентація)	13	3	10	10	10	40
Творче завдання	13	3	10	10	10	40
Конспект першоджерела	13	3	10	10	10	40
			100	100	100	300
Підсумковий тест (іспит) Максимальна кількість = 40 балів	<i>Студент протягом семестру виконує всі передбачені види робіт з курсу, набираючи при цьому певну суму балів. Набрана сума балів множиться на 0,6 та ділиться на 3 кредити. Отримана кількість балів є допуском до іспиту.</i>					

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ЕКТС	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

11. Методичне забезпечення

1. Павлюченко П. П., Литвиненко Д. А. Соціологія. – К., 2002.
2. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Міграційні процеси: теорія, історія та сучасність».

12. Рекомендована література

Базова

38. Волков Ю. Г., Мостовая И. В. Социология. – М. 1998.
39. Зборовский Г. Е, Орлов Г. П. Введение в социологию - Екатеринбург, 1992.
40. Кравченко А. И. Социология. – Екатеринбург, 2001.
41. Кравченко А. И. Введение в социологию. – М., 1995.
42. Курганов С. И., Кравченко А. И. Социология для юристов. – М., 1999.
43. Лукашевич Н. П., Туленков Н. В. Введение в социологию. – М., 1996.
44. Лукашевич Н. П., Туленков Н. В. Социология. – К., 1998.
45. Основы социологии. Хрестоматия. Уч. пос. для студентов // Сост. Астахова В. И. и др. – Харьков, 1997.
46. Павлюченко П. П., Литвиненко Д. А. Соціологія. – К., 2002.
47. Проблеми розвитку соціології на сучасному етапі. (Теоретичні та методологічні питання). – К., 1994.
48. Піча В. М. Соціологія. – К., 1999.
49. Радугин А. А., Радугин А. К. Социология (Курс лекций). – М., 1996.
50. Рабочая книга социолога. – М., 1983. Система социологического знания. – К., 1995.
51. Социология: наука об обществе / Уч. пособ. Под общ. ред. проф. В. П. Андрющенко, Н. И. Гэрлача. – Харьков, 1997.
52. Соціологія / За заг. ред. проф. В. П. Андрющенка, М. І. Горлача - Київ - Харків, 1998.
53. Соціологія / За ред. проф. Городяненка В. Т. – К., 1999.
54. Социология / Под ред. Г. Осипова. – М., 1990.
55. Социология / Под ред. проф. Б. Н. Лавриненко - М., 2000.
56. Социология / Под ред. проф. Курбатова В. И. – Ростов-на-Дону, 1998.
57. Социология. Основы общей теории / Под общ. ред. Г. Осипова. – М., 1996.
58. Соціологія / За заг. ред. д. с. н. О. С. Макеєва. – К., 1999.
59. Смелзер Н. Социология. – М., 1994.
60. Социология / Под ред. проф. Е. Тадевосяна. – М., 1995.
61. Соціологія. Курс лекцій / За ред. Пічі В. М. – К., 1996.
62. Фролов С. С. Социология. – М., 1999.
63. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии. - М., 1969.
64. Якуба О. О. Соціологія. – Харків, 1996.
65. Краткий словарь по социологии. – М., 1989.
66. Социологический справочник / Под общей ред. Воловича В. И. - К., 1990.
67. Социологический словарь. – Минск, 1991.
68. Социология: Словарь-справочник. – М., 1990. – Т. 1-2.
69. Белых Е. Я, Вернеенко Г. П. Социальная структура и социальные изменения в современном обществе. – М., 1993.
70. Прибиткова І. Сучасні міграційні процеси // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999, № 1.

71. Прибиткова І. Демографічний розвиток України в 90-х роках // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000, № 3.
72. Рейзман Я. Информационный анализ социальных процессов. – М., 1982.
73. Социальные процессы и управление. – Горький: ГГУ, 1982.
74. Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996.

Допоміжна

1. Малиновська О. Україна і світ: Характер і напрямки еміграцій // Відродження. – 1999. - № 3. - С. 13-17.
2. Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студ. ВНЗ. – К.: АртЕК, 1997. – С. 231-235.
3. Про імміграцію: Закон України, 7 червня 2001р. // Офіц. вісник України. – 2001. - № 27. – С. 1-8.
4. Романюк М. Міграції населення України // Економіка України. – 1999. - № 9. – С. 38-44.
5. Стасюк М., Крюковський. Вплив міграційних процесів на основні демографічні показники в Україні // Україна: аспекти праці. – 2004. - № 5. – С. 40-45.
6. Яворська В., Куделіна С. Історичний огляд міграційних процесів в Україні // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. - Випуск 2 (14). - С. 104-111.
- уртяк Г.Я. Міжнародна політика та міжнародні відносини в сучасному світі: Навч. посіб. для студ. техн. вузів. - Вінниця: ВДТУ, 2006. – 60 с.
2. Галкина В.А., Маруев С.А. Мировая экономика и международные экономические отношения: Учебно-практ. пособ. для дистанционного обучения. – М., 2006. – 108 с.
3. Герасимчук З.В., Горбач Л.М. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. - Луцьк: Надстир'я, 2001. – 328 с.
4. Дахно І. І., Бовтрук Ю.А. Міжнародна економіка: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 216 с.
5. Дещинський Л.Є., Панюк А.В. Міжнародні відносини України: історія і сучасність. - Л.: Видавництво Національного ун-ту "Львівська політехніка", 2007. – 424 с.
6. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. - К.: Освіта, 2006. – 352 с.
7. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини. – 4. вид., стер. – К: Знання-Прес, 2005. – 407с.
8. Лазебник Л.Л. Міжнародна економіка: Курс лекцій: Навч. посібник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2006. – 218 с.
9. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.

10. Румянцев А.П., Климко Г.Н., Рокоча В.В., Савчук В.І., Дідківський М.І. Міжнародна економіка. – К.: Знання-Прес, 2006. – 448 с.
11. Савельєв Є. В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів: Підручник. - Т.: Економічна думка, 2006. – 496 с.
12. Філіпенко А.С., Будкін В.С., Веклич О.О., Годун С.Д., Дудченко М. А. Світова економіка: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 582 с.
13. Черевань В.П., Румянцев А.П., Романенко Л.Ф. Міжнародна економічна діяльність: Навч. посіб. – К.: Слово, 2005. – 278 с.
14. Шевчук В.О. Міжнародна економіка: теорія і практика. – Л.: Каменяр, 2003. – 719 с.
15. Катеренчук М. Динаміка розвитку імміграційного законодавства США / Право України. – 2006. – № 4. – С. 14-16.
16. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний, національний виміри (потенційний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика) // Енциклопедія / За ред. Ю. Римаренка. – К., 2006. – С. 20-21.
17. Діяльність Прикордонних військ України з протидії нелегальній міграції за 2006 р.: – Аналіт. довід., 2007. – 218 с.
18. Траверсе Т. Транскордонні контакти громадян України // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С.180-182.
19. Кирчів А. Трудова міграція і національна безпека України // Доповідь на „круглому столі” 7 жовтня 2004 р., Львів, Дзеркальний зал ЛНУ ім. І.Франка.
20. Лапшина І.А. Особливості міжнародної міграції робочої сили в умовах формування економіки України // Формування ринкової економіки в Україні: Зб. наук. пр. ЛНУ ім. І. Франка. – Вип. VI. – Львів: Інтереко, 2002. – С. 417-423.
21. Лапшина І.А., Мокій А.І., Семів С.Р. Методологічні засади та методичні аспекти оцінки соціально-економічного ефекту та обґрунтування пріоритетів трансформації суспільно-економічних відносин у контексті зовнішньоекономічної інтеграції України // Зовнішня торгівля: проблеми та перспективи: Зб. наук. пр. - Вип. IV. Ч.2. – К.: УАЗТ, 2002. – С. 17-26.
22. Лапшина І.А. Вплив міжнародної міграції на активізацію регіональної політики ринку праці // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Механізми регулювання регіонального ринку праці: Зб. наук. пр. – Вип. XXXIV. – Львів: ІРД НАН України, 2002. – С. 306-315.

13. Інформаційні ресурси

http://www.pravo.vuzlib.su/book_z190_page_5.html
<http://nauka.zinet.info/20/palagnyuk-o.php>
<http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-18/14.pdf>
<http://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/147689/1/156-159.pdf>
<http://politics.chdu.edu.ua/article/view/27714>
http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_78/biloshytskyi_suchasna.pdf
<http://eprints.cdu.edu.ua/175/1/%D0%9A%D1%83%D0%BA%D1%83%D1>

[%80%D1%83%D0%B4%D0%B7%D0%B0 %D0%9C%D0%B0%D0%BA
%D0%B5%D1%82.pdf](#)

[**http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_moysey.pdf**](http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_moysey.pdf)

**3. Інструктивно-методичні матеріали до семінарських занять з
критеріями оцінювання**

Миколаївський національний університет

імені В.О.Сухомлинського

Інститут історії, політології та права

Кафедра історії

Інструктивно-методичні матеріали до семінарських занять
з дисципліни : **МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА
СУЧАСНІСТЬ**

Ступінь магістра

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

032 Історія та археологія

Код та найменування спеціальності

Етнологія

Освітня програма

Інститут історії, політології та права

Миколаїв - 2017

Розробник: доктор історичних наук, професор кафедри історії *Баковецька*
Ольга Олександрівна.

Студент повинен знати, що кредити зараховуються лише після завершення вивчення ним усього курсу. Студент, який успішно впорався з усіма навчальними завданнями та має позитивні оцінки за обидва модулі, отримує підсумкову оцінку з історії церкви України без складання іспиту.

Підсумкову й модульну оцінки до кредитної залікової книжки виставляються викладачем за шкалою ECTS-оцінок. Ця шкала використовується з метою спрощення переведення оцінок, отриманих студентами різних вищих навчальних закладів, забезпечення конвертованості цих оцінок.

Передбачено такі ECTS-оцінки:

A – «відмінно» – відмінна робота з однією незначною помилкою.

B – «дуже добре» – вище за середнє, але з декількома помилками.

C – «добре» – звичайна робота з декількома значними помилками.

D – «задовільно» – посередньо, із значними недоліками.

E – «достатньо» – виконання задовольняє мінімуму кредитів оцінки.

FX – «не складено» – для одержання кредиту потрібна деяка доробка.

F – «не складено» – для одержання кредиту потрібна значна доробка.

Модульно-рейтингова система оцінки знань студентів ураховує всі форми їхньої роботи над вивченням курсу та рівень отриманих ними знань. Основними формами вивчення міграційних процесів є лекції, семінарські заняття, консультації, самостійна робота студентів над джерелами та навчально-методичною літературою, підготовка й виступи з тематичними повідомленнями, доповідями та рефератами, рецензування рефератів, контрольні співбесіди, написання контрольних робіт, участь у студентських наукових конференціях, складання іспиту.

Теми пропущених занять, а також ті, на яких студенти отримали незадовільну оцінку, перескладаються ними викладачу на консультаціях. Основними формами контролю знань студентів при вивченні курсу є: оцінки на семінарах, письмові контрольні роботи, реферати, модульні контрольні співбесіди та іспит.

Важливою формою навчального процесу є лекція. Вона визначає зміст та загальну спрямованість усіх інших форм навчальних занять. У лекціях розкриваються найбільш складні та важливі проблеми курсу. Лекції та семінари за змістом і тематикою проблем не повторюють, а взаємодоповнюють одне одного як різні форми навчального процесу, що сприяє формуванню у студентів цілісного погляду на історію етноконфесійності України. Мета семінарських занять – поглиблення та закріплення знань, отриманих на лекціях і під час самостійного вивчення окремих тем курсу. Як правило, на семінар виносяться 3–4 питання; їх розглядають як у традиційній формі, так і у вигляді дискусії, розгорнутої бесіди, конференції, “круглого столу”, особливо якщо обговорюються проблемні питання. Опитування студентів на семінарі проходить як за бажанням студента, так і за викликом викладача. Крім основних виступів студентів на семінарі, викладач оцінює також істотні доповнення до викладеної проблеми. На семінарських заняттях можуть обговорюватися повідомлення, доповіді та реферати.

У кінці заняття викладач підводить підсумки роботи, оцінює виступи і доповнення кожного студента, акцентуючи увагу на найбільш вдалих відповідях, недоліках у висвітленні теми. Крім цього, студенти отримують завдання щодо підготовки до наступного семінарського заняття. Оцінки, одержані на семінарі, обов’язково враховуються при рейтинго-модульній системі контролю знань.

Готуючись до семінарського заняття, студент повинен опрацювати рекомендовані до даної теми джерела та літературу, продумати відповіді на кожне питання, скласти план і стислі тези свого виступу. Важливе значення у

підготовці до семінару мають консультації викладачів, час і місце проведення яких доводиться до відома студентів. Готуватися до семінарського заняття необхідно заздалегідь. Всебічна та ґрунтовна підготовка – важлива передумова створення творчої атмосфери при обговоренні передбачених планом семінару питань, змістовних виступів і доповнень. На семінарі студенти повинні доповнювати свої записи новим матеріалом з виступів своїх товаришів та викладача.

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Теорія міграційних процесів	
	Тема 1. Міграційні процеси та їх види	2
	Тема 2. Характер і структура міграційних процесів	2
	Кредит 2. Державне та міжнародне регулювання міграційних відносин	
	Тема 3. Регулювання міграційних процесів	4
	Тема 4. Регулювання міжнародних міграційних	2
	Кредит 3. Специфіка сучасних демографічно-міграційних процесів в Україні	
	Тема 5. Міграційні процеси в Україні: історичний	4
	Тема 6. Сучасний стан міграційних процесів в Україні	2
	Всього	16

4. Інструктивно-методичні матеріали до самостійної роботи

Самостійна робота є основним засобом засвоєння студентами навчального матеріалу в час, вільний від аудиторних занять. Виконуючи самостійну роботу з історії етноконфесійних процесів України, студенти вчаться розподіляти свій робочий час, планувати черговість виконання окремих етапів завдання, користуватися бібліотечними фондами і каталогами, працювати з історичними документами та літературними джерелами, аналізувати матеріал, порівнювати різні наукові концепції та робити висновки, складати конспекти. Ці вміння стануть у пригоді і надалі,

при вивченні інших гуманітарних дисциплін та в науковій роботі. З іншого боку, інтеграція України в європейський простір передбачає знання кожним громадянином минулого власного народу, без чого неможливо адекватно уявити місце української державності в європейській спільноті

Самостійна робота поділяється на такі види:

1. Опрацювання лекційного матеріалу.
2. Підготовка до семінарських занять.
3. Проходження поточного контролю перевірки знань.
4. Опрацювання тем курсу за рекомендованими списками літератури.
5. Відвідування консультацій.
6. Підготовка до складання іспиту за переліком питань чи в формі тестування.

1. Програма та методика самостійного вивчення лекційного прочитаного матеріалу:

Лекція – методологічна й організаційна основа для всіх навчальних занять, зокрема й самостійних. Її основна дидактична мета – формування орієнтувальної теоретичної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу. Інформація, отримана студентом на лекції, стає основою формування конспекту для подальшого вивчення та засвоєння навчального матеріалу; для підготовки до семінарських занять, підготовки до поточних і підсумкових перевірок засвоєних знань. Семінарські заняття потребують від студентів ретельної підготовки. Готуючись, студент має ознайомитися з планом семінарського заняття, рекомендованою літературою. Спочатку треба ознайомитися з матеріалом за темою семінару, що вміщений у навчальних посібниках. Це дасть змогу скласти загальне уявлення про тему, яку виносять на семінарське заняття. Якщо з цієї теми прочитано лекцію, то корисно також ретельно опрацювати її конспект. Лише після цього розпочинається самостійна робота над вивченням першоджерел.

Окрему ланку в процесі підготовки до семінарського заняття становить безпосередня підготовка виступу з того чи того питання. Варто, щоб студент привчав себе виступати не за готовим текстом, зачитуючи його, а своїми словами, користуючись лише коротким планом. Підготовка до семінару починається ще на лекції. Саме конспект лекції може і повинен стати наріжним каменем, навколо якого сформується стрункий каркас форми майбутнього виступу. Однією з форм самостійної роботи студентів денної форми навчання є самостійне опрацювання матеріалу лекцій за власним конспектом, який вівся під час прослуховування лекції, або за опорними конспектами, підготовленими викладачем.

Конспект лекцій студента повинен бути акуратним, написаним в окремому зошиті чітким, розбірливим почерком. Теми, назви питань, визначення, ключові поняття необхідно виділяти, підкреслювати. Звичайно, важко встигнути належно оформити конспект під час лекції, тому він потребує ретельного самостійного доопрацювання: розшифрування скорочень, уточнення окремих положень, пригадуючи виклад лекції або

використовуючи літературу. Лектор є обмеженим у часі, а тому деякі питання можуть бути окреслені надто схематично, в загальних рисах, наукові проблеми – тільки названі, для обґрунтування концепції подані посилання на джерела. На всі ці моменти необхідно звернути увагу, обов'язково вдаючись до літератури, що була рекомендована лектором. Тільки повний, належним чином оформлений конспект лекцій допоможе студенту добре підготуватися до семінарського заняття, тестування, модульної контрольної роботи чи іспиту.

Якщо з поважних причин студент пропустив лекцію, він повинен звернутися на кафедру в час консультацій викладача-лектора, скористатися опорними конспектами, отримати рекомендації щодо літератури та джерел і опрацювати тему самостійно.

2. Програма та методика самостійного вивчення лекційного не прочитаного матеріалу:

Під час вивчення історії етноконфесійних процесів України зустрічаються складні питання, які містять протиріччя у висвітленні в літературі, викликають підвищений інтерес істориків, містять у собі предмет для наукових дискусій. Як правило, такі проблеми подаються лектором студентам неісторичних спеціальностей у рідкісній проблемній дискусії. Викладач, враховуючи вузькість предмету дослідження, торкається його лише дотично, не заглиблюючись. Окремі питання можуть виноситись на самостійне опрацювання. Однак, це зовсім не означає, що названа проблема назавжди залишиться “білою плямою” для майбутнього фахівця-аграрія. Тут на допомогу мають прийти підручники, навчальні посібники, монографії, наукові статті, матеріали преси, Інтернет тощо.

Історична наука в незалежній Україні знаходиться в стадії свого розвитку, переосмислення багатьох історичних моментів, наукових дискусій та створення нових концепцій, життєвість яких ще має бути доведена із часом. Тому, самостійно вивчаючи окремі питання курсу вітчизняної історії, не слід лякатися різниці у підходах до висвітлення різними авторами одного й того ж питання. Важливо навчитися розрізняти концептуальні підходи різних дослідників, виділяти в них “білі” та “чорні” плями, об'єктивні й суб'єктивні моменти, відрізняти аргументовані висновки від бездоказових.

3. Підготовка до семінарських робіт:

До кожного семінарського заняття з історії етноконфесійних процесів України розроблено план, що містить 3-5 питань та список літератури, опрацьовуючи котру студент знайде на них відповідь. Готуючись до семінару, необхідно вести конспект, в якому робити виписки з літератури, занотовувати основні положення наукових концепцій, завжди обов'язково зазначаючи назви статей чи книг і прізвища їх авторів.

Конспектування літератури не означає механічного переписування всієї рекомендованої статті або розділу підручника. Воно може мати такі форми:

а) текстуальне конспектування (дослівні виписки окремих місць, що мають найбільше теоретичне значення і найточніше характеризують

історичне явище, подію) застосовують при опрацюванні першоджерел, праць видатних учених, історичних діячів;

б) вільне конспектування (виклад думок автора своїми словами) – для загального опрацювання великих за обсягом наукових статей, розділів підручника, монографій;

в) змішане конспектування (окремі положення виписуються у формі цитат, інша частина тексту передається своїми словами).

Оцінюючи роботу студентів на семінарі, викладач на основі розроблених та затверджених кафедрою критеріїв ураховує елемент самостійності у відповіді, кількість опрацьованих джерел і якість позааудиторної підготовки студента.

Опрацювання будь-якого нового питання рекомендується починати з вивчення відповідного розділу одного з підручників з історії етноконфесійних процесів України. Це дасть можливість визначити місце даного історичного явища чи події в загальноісторичному контексті, проаналізувати його причини та наслідки. Склавши для себе загальну картину, бажано з'ясувати висвітлення питання в інших підручниках. Тільки після цього можна приступати до ознайомлення з першоджерелами, які рекомендовані в списку літератури, публікаціями в наукових виданнях, монографіями. Насамкінець рекомендується звернутися до публікацій у пресі, котрі носять полемічний характер, що дозволить розширити погляд на розуміння проблеми, помітити сильні й слабкі сторони в її висвітленні та аргументації. Завершуючи опрацювання літератури, слід обміркувати причини одно- чи різноманітності підходів до вивчення даного питання, виділити концепцію, яка здається найбільш вірогідною та краще аргументованою і якої можна дотримуватися в подальшій роботі.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Теорія міграційних процесів	
	Тема 1. Теорії міграцій народів світу	10
	Тема 2. Гіпотези міграційних процесів у світі	10
	Кредит 2. Державне та міжнародне регулювання міграційних відносин	
	Тема 3. Державне регулювання міграції в Україні	10
	Тема 4. Правове регулювання міграції у розвинутих країнах світу	10
	Кредит 3. Специфіка сучасних демографічно-міграційних процесів в Україні	
	Тема 5. Передумови та причини міграційних процесів в Україні в історичній ретроспективі	10
	Тема 6. Перспективи міграційних процесів в Україні	12
	Разом:	62

5. Індивідуальні навчально-дослідні завдання

1. Міграція як феномен розвитку суспільства
2. Основні етапи міграційних потоків до Західної Європи. Причини і наслідки
3. Соціально-економічні аспекти міграційних процесів у Західній Європі
4. Офіційна трудова міграція
5. Неофіційна легальна міграція
6. Успішна нелегальна міграція
7. Міграція жертв злочинних угруповань
8. Хроніка найбільших міграцій в історії України
9. Масові переселення селян із України на Далекий Схід у другій половині XIX століття
10. Еміграційні потоки із України у 1919-1939 рр.
11. Депортація кримських татар під час Другої світової війни
12. Причини та передумови зміни українцями місця проживання
13. Вплив міграції на динаміку чисельності та структуру населення
14. Сучасні тенденції міграційних процесів
15. Вплив міграцій на освітній рівень населення та інтелектуальний потенціал нації
16. Проблеми повернення та розселення представників раніше депортованих народів
17. Расовий та релігійний склад населення
18. Прогнозування міграційної ситуації в Україні
19. Гіпотези перспективних тенденцій міграцій населення до 2050 року
20. Міжнародний досвід регулювання міграцій та стан міграційної політики в Україні

6. Пакет комплексних контрольних робіт з критеріями оцінювання

Контрольна робота складається з 5 питань. Кожне питання в контрольній роботі оцінюється від 1 до 5 балів.

Відсутність відповіді не оцінюється взагалі.

1 бал ставиться, якщо є визначення головного питання, але воно не розкрито і не пояснено.

2 бали ставиться за відповідь, в якій не виявлено розуміння основного змісту навчального матеріалу або в якій припущено декілька суттєвих помилок.

3 бали ставиться за повну відповідь, в якій припущено суттєву помилку, або відповідь неповна, нелогічна.

4 балами оцінюється повна і правильна відповідь на підставі вивчених теорій, правил тощо, матеріал викладено в певній логічній послідовності, при цьому виявлено два-три несуттєві помилки.

5 балів ставиться за правильну і повну відповідь, в якій наведені приклади для пояснення теоретичних положень, принципів тощо, є особиста точка зору, аргументована і підкріплена науковими теоріями.

Максимальна кількість балів за контрольну роботу дорівнює 25. Оцінка за контрольну роботу виставляється за такою градацією:

15-18 балів дорівнює оцінці «задовільно»;

19-22 бали дорівнює оцінці «добре»;

23 - 25 балів дорівнює оцінці «відмінно»;

менше 15 балів дорівнює оцінці «незадовільно».

Окрім теоретичних питань, контрольна робота може містити тестові завдання. Кожна правильна відповідь тестового завдання оцінюється 1 балом і максимально дорівнює 10 балам.

7. Тематика рефератів з методичними рекомендаціями

Мета і завдання написання реферату.

Зважаючи на тенденції розвитку навчального процесу в сучасних умовах (диференціація, індивідуалізація, спеціалізація, безперервність тощо), актуальним на сьогоднішній день є особистісно-орієнтований підхід в організації навчального процесу. За цих умов реферат є складовою будь-якої навчальної програми.

Основною метою реферативних робіт є підготовка аналітичних та узагальнюючих матеріалів про закономірності розвитку історичного процесу в українських землях давнього і нового часу, особливості політико-адміністративного статусу українських земель у складі різних державних утворень, багатогранність і суперечливість економічного, політичного та культурного життя українського народу до початку ХУІІІ ст., історіографічну традицію розгляду ключових проблем курсу.

Мета реферативної роботи з курсу полягає в поглибленні історичних знань студентів по даному періоду, наданні їм елементарних навичок науково-дослідної роботи.

Під час роботи над рефератом студенти мають оволодівати методологією та методикою наукового дослідження, осмислено й критично сприймати історичні джерела та наукову історичну літературу, навчитися працювати з бібліографією, а також чітко, переконливо, логічно та стилістично правильно викладати свої думки.

Треба зазначити, що реферативна робота - це не переказ підручника, а творча робота студента з певним елементом самостійності:

- постановка нових проблемних питань, які ще не досить повно висвітлені у літературі;
- висвітлення та аналіз нових фактів;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами;
- висловлювання власних думок про прочитане;
- порівняння різних історичних концепцій, фактів, поглядів, формування власної позиції.

Виходячи з цього, написання реферативної роботи вимагає від студента ретельної підготовки, наполегливості в пошуку необхідного матеріалу, продуманого його вивчення та узагальнення, відстоювання власних спостережень під час захисту роботи.

Робота над рефератом сприяє формуванню у студентів вміння самостійно поповнювати та систематизувати свої знання, відстоювати власні переконання, вести пошукову роботу, користуватися навчально-методичною та науковою літературою.

Завдання написання реферату:

- вивчення стану розробки обраної проблеми в науковій літературі та публікаціях;
- вивчення відповідних інформаційних та статистичних даних, що стосуються теми реферату та їх аналітична обробка ;
- логічний, аргументований виклад матеріалу;

- узагальнення основних результатів роботи у висновках, обґрунтування власної позиції відносно тієї чи іншої проблеми, визначеною темою реферату;
- правильне оформлення науково-довідкового матеріалу та самого реферату.

Методичні рекомендації для написання реферативних робіт

Підготовка та написання студентами реферативної роботи є важливою складовою частиною навчального процесу.

Вимоги до написання реферату

Обсяг реферату – 20 – 25 сторінок рукописного тексту, на аркуші - форматом А 4

Аркуш повинен мати поля:

верхнє - 25 мм; ліве - 30 мм;

нижнє - 25 мм; праве - 15 мм.

Структура реферату

Реферат повинен мати таку структуру: титульний аркуш, план, вступ (1-2 ст.), основна частина (складається не менше ніж з трьох пунктів), висновок (1-2 ст.), список використаної літератури (не менше 5 джерел), додатки.

У вступі визначається актуальність обраної теми, мета роботи, завдання, об'єкт, суб'єкт, короткий історіографічний огляд проблеми.

Під час написання основної частини обов'язково необхідно пам'ятати про оформлення приміток. Приклад:

Перебіг подій прискорила звістка про попередню ухвалу перемирної комісії в Андрусові неподалік Смоленська, де 8 червня 1666 р. знесилені війною Московія та Річ Посполитая погодили взаємні територіальні поступки. [5; 386] Згідно з Андрусівським перемир'ям від 20 січня 1667 року, остаточно затвердженим децю пізніше, до Московії поверталися Смоленськ і Сіверщина, а козацькі терени сторони ділили по Дніпру. [3; 234]

Пояснення: [5; 386] – 5 – це номер джерела в списку використаної літератури, який оформлюється за алфавітним порядком;

- 386 - це номер сторінки, інформація з якої використана при написанні роботи.

На кожній сторінці реферату, в середньому, повинно бути не менше двох приміток.

У висновках коротко, у вигляді тез, даються лаконічні відповіді на ті завдання, що були поставлені у вступі. Примітки у висновках не використовуються. Висновок, це аналітична, самостійна частина роботи, в якій студент повинен вміти довести свою точку зору за визначеною темою, базуючись на матеріалі основної частини.

Правила оформлення списку використаної літератури

Список використаної літератури оформлюється за таким зразком:

1. Борисенко В.Й. Курс української історії. – К., 1996.
2. Грушевський М.С. Історія України-Русі. – К., 1993 – Т.5.
3. Флоря Б.М. Східні патріархи і західно-руська церква // УІЖ – 1996. – №4.

Виступ студента з доповіддю на семінарі розрахований на 10–15 хвилин. Практикується також рецензування рефератів іншими студентами. Слід підкреслити, що при оцінці реферату викладач ураховує не лише якість змісту написаного тексту, але й весь хід його захисту студентом на семінарі. Тому автор доповіді повинен вільно володіти опрацьованим матеріалом, дати відповіді на додаткові запитання викладача або студентів, показати вміння науково аргументувати власні міркування, обґрунтувати висновки у висвітленій темі.

При визначенні оцінок кредитних модулів і підсумкової оцінки враховується не лише навчальне навантаження, але й участь студента у наукових конференціях. Кращі реферати заслуховуються на факультетських студентських наукових конференціях та за рекомендацією кафедри

направляються на Всеукраїнську наукову студентську конференції. Для успішного засвоєння студентами курсу кафедра має всі необхідні матеріально-технічні умови. При підготовці до семінарських занять та написанні доповідей і рефератів студенти користуються бібліотечним фондом.

Бібліотека має широкий вибір навчальної, навчально-методичної та наукової літератури, яка систематизована в алфавітному й тематичному каталогах. Викладачі, що ведуть семінарські заняття, зі списку основної літератури до семінару рекомендують студентам ту, в якій найбільш повно висвітлюються конкретні питання. Крім того, для самостійної, індивідуальної роботи студентів професорсько-викладацький склад кафедри історії України підготував значну кількість навчальних та навчально-методичних розробок. Для підготовки до семінарів та інших форм вивчення дисципліни можливе використання інших підручників, навчальних посібників, а також історичних джерел, наукових монографій, мемуарної та довідкової літератури. Їх перелік подається до кожної теми лекції та семінарського заняття, що вміщені в даному комплексі.

8. Словник

Абсолютна чисельність населення - кількість людей, які в даний момент проживають на певній території.

Брутто-коефіцієнт відтворення населення - показник заміщення поколінь, рівний середньому числу дочок, яке народжує одна жінка за репродуктивний період.

Військова демографія - галузь, що вивчає мобілізаційні можливості держави, людські ресурси потенційних військових супротивників і союзників, втрати серед населення і міграційні процеси, викликані військовими діями, вплив воєн на здоров'я і відтворення населення.

Вікова структура - розподіл населення за віковими групами.

Геодемографія (географічна демографія) - галузь, що вивчає історично сформовані на певній території зв'язку демографічних процесів з розселенням і способом життя просторово локалізованих груп населення.

Глобальна демографія - галузь, що вивчає світові аспекти стратегічного демографічного розвитку, геополітичні наслідки демографічної трансформації, вплив її на світову економіку і демографічну безпеку.

Демографіка - галузь, що вивчає можливості використання результатів демографічних досліджень та статистичних даних про населення в маркетингу та бізнесі.

Демографічна хвиля - різниця чисельності людей, які вступають в працездатний вік і виходять з нього одночасно.

Демографічна інформація - це відомості, отримані в результаті вивчення складу населення і процесів його відтворення, як правило, представлені в кількісному вимірі.

Демографічне навантаження - зміст суспільством непрацездатного населення.

Демографічна політика - комплекс цілей і завдань, заходів і засобів, спрямованих на зміну існуючої демографічної ситуації, пропонувані і реалізовані державними інститутами та громадськими організаціями.

Демографічна революція - докорінні зміни відтворення населення в процесі його історичного розвитку.

Демографічна ситуація - стан демографічних процесів за певний період часу на певній території.

Демографічний вибух - різке прискорення темпів зростання чисельності населення.

Демографічна криза - перехід від традиційного (розширеного) типу відтворення до сучасного (звуженого) типу відтворення в результаті різкого скорочення чисельності населення.

Демографічний перехід - концепція про зміну традиційного (розширеного) на сучасне (звужене) відтворення населення.

Демографічний прогноз - науково обгрунтоване передбачення основних параметрів змін до майбутньої демографічної ситуації за такими основними показниками: чисельність населення, половозрастна структура населення, народжуваність, смертність, міграція.

Демографія - наука про закони, закономірності і тенденції відтворення населення в його соціально-історичній, соціально-економічній, соціально-етнічній та соціально-культурній обумовленості.

Демоекономічні вкладення - заощадження і капіталовкладення, що направляються на людину.

Депопуляція - стійке скорочення чисельності населення країни або території як результат перевищення смертності над народжуваністю.

Довжина покоління - середній інтервал часу заміщення одного покоління іншим поколінням.

Природний рух населення - зміна процесів народжуваності і смертності населення.

Природний приріст населення - різниця між числом народжених і померлих людей на даній території за певний період часу.

Життєвий цикл сім'ї - період від виникнення сім'ї до її розпаду.

Індекс детности - число дітей у віці до чотирьох років у розрахунку на 1000 жінок репродуктивного віку.

Індекс життєвості - відношення річного числа народжень до річного

числу смертей.

Індекс розлучуваності - відношення річного числа розлучень до річного числа укладених шлюбів.

Інфертильності - відсутність народжень у жінки протягом всього або частини репродуктивного періоду.

Історична демографія - галузь, що вивчає ретроспективу динаміки демографічних подій і процесів, виявлення історичних закономірностей і тенденцій відтворення населення, а також історію становлення і розвитку демографії як науки.

Когорта - група людей, які беруть участь в одних і тих же подіях певного періоду часу.

Коефіцієнт демографічного навантаження - відношення числа громадян у віці від 0 до 14 років, також у віці 60 років і старше до 1000 жителів у віці від 15 до 59 років.

Коефіцієнт природного приросту населення - відношення природного приросту населення до середньорічної чисельності населення або різниця між загальним коефіцієнтом народжуваності і загальним коефіцієнтом смертності.

Коефіцієнт механічного приросту населення - відношення різниці прибулих і вибулих людей до середньорічної чисельності населення.

Коефіцієнт смертності з причин смертності - річне число смертей від даної причини на 100 тис. Чоловік середньорічного населення.

Критичний момент перепису населення - 00 год 00 хв першого дня початку перепису населення.

Математична демографія - галузь, що вивчає математичними методами кількісні та якісні закономірності відтворення населення.

Медіанний вік - середній вік населення по країні.

Механічний рух населення - різні види територіального переміщення населення.

Міграція - переміщення людей з метою зміни місця проживання.

Модальний вік - часто зустрічається в країні вік.

Наявне населення - сукупність людей, які на момент проведення перепису населення перебувають у даному населеному пункті незалежно від тривалості і права проживання там.

Населення - самовідтворювана сукупність людей, що проживають на певній території.

Нетто-коефіцієнт відтворення населення - середня кількість дочок, народжених однією жінкою і дожили до віку матері у момент їх народження.

Нуклеарна сім'я - сім'я, яка складається з представників одного або двох поколінь (батьки і діти).

Загальний коефіцієнт народжуваності - відношення абсолютного числа народжень до середньої чисельності населення за рік.

Загальний коефіцієнт смертності - відношення числа випадків смерті за календарний рік до середньорічної чисельності населення.

Оптимум населення - найбільш раціональний з усіх можливих тип

відтворення населення даної країни, включаючи не тільки інтенсивність процесів народжуваності, а й міграцію населення.

Перепис населення - науково обгрунтований і організований державою за єдиною методикою процес збору, обробки, аналізу та публікації інформації про чисельність і склад населення країни на певний момент часу.

Покоління - об'єктивно складається соціально-демографічна і культурно-історична спільність людей, об'єднаних межами віку, загальними умовами формування та функціонування в конкретно-історичний період часу.

Постійне населення - сукупність людей, що проживають в населеному пункті незалежно від того, де вони реально перебувають в період проведення перепису населення.

Прогнозування - науково обгрунтоване передбачення майбутньої чисельності та структури населення.

Програма перепису населення - перелік процедур з проведення перепису населення.

Прогресивна вікова структура - структура, при якій питома вага "дітей" перевищує питома вага "прабатьків".

Розширена сім'я - сім'я, в якій представлені три, рідше чотирьох, покоління (дідуся - бабусі, прадідусі - прабабусі), які проживають разом зі своїми дітьми та онуками.

Регістр населення - комп'ютеризована система обліку даних про всіх громадян країни, що знаходяться на її території або за її межами.

Регресивна вікова структура - структура, при якій питома вага "прабатьків" перевищує питома вага "дітей".

Сальдо міграції - різниця прибулих і вибулих за певний період часу.

Сім'я - соціальна група і соціальний інститут, функціонально призначений для відтворення населення і наступності сімейних поколінь.

Смертність - масовий процес, який складається з безлічі одиничних смертей, що настають в різних віках і з різних причин.

Співжиття - тимчасове спільне проживання чоловіка і жінки для задоволення сексуальних, емоційних і матеріальних потреб.

Спеціальний коефіцієнт народжуваності - відношення абсолютного числа народжень за рік до середньорічної чисельності жінок фертильного віку.

Старіння населення - процес збільшення частки людей похилого віку у віковій структурі країни або регіону.

Старіння населення зверху - збільшення тривалості життя людей.

Старіння населення знизу - збільшення частки людей похилого віку у віковій структурі населення.

Статистика населення збирання та систематизація даних про населення.

Звужене відтворення - відтворення, при якому чисельність покоління батьків значно перевищує чисельність покоління дітей або міграційний приплив не компенсує чисельність померлих.

Сумарний коефіцієнт народжуваності - середня кількість дітей, яку може народити одна жінка за репродуктивний період в даній країні.

Таблиці смертності - числова імовірнісна модель для вивчення тенденцій процесів смертності.

Таймінг народжуваності (календар народжень) - розподіл народжень по інтервалах між народженнями першого і наступних дітей за весь репродуктивний період незалежно від віку жінки і її сімейного стану.

Поточний облік населення - реєстрація жителів, що проживають на конкретній території.

Економічна демографія - галузь, що вивчає взаємозв'язок і взаємозалежність економічного розвитку і процесів відтворення населення.

Епідеміологічний перехід - процес поступового усунення екзогенних причин смертності та збільшення ендемічного потенціалу здоров'я.

Етнічна демографія - галузь, що вивчає особливості відтворення етнічних спільнот.

9. Рекомендована література

Базова

1. Волков Ю. Г., Мостовая И. В. Социология. – М. 1998.
2. Зборовский Г. Е, Орлов Г. П. Введение в социологию - Екатеринбург, 1992.
3. Кравченко А. И. Социология. – Екатеринбург, 2001.
4. Кравченко А. И. Введение в социологию. – М., 1995.
5. Курганов С. И., Кравченко А. И. Социология для юристов. – М., 1999.
6. Лукашевич Н. П., Туленков Н. В. Введение в социологию. – М., 1996.
7. Лукашевич Н. П., Туленков Н. В. Социология. – К., 1998.
8. Основы социологии. Хрестоматия. Уч. пос. для студентов // Сост. Астахова В. И. и др. – Харьков, 1997.
9. Павлюченко П. П., Литвиненко Д. А. Соціологія. – К., 2002.
10. Проблемы развития социологии на современном этапе. (Теоретичні та методологічні питання). – К., 1994.
11. Піча В. М. Соціологія. – К., 1999.
12. Радугин А. А., Радугин А. К. Социология (Курс лекций). – М., 1996.
13. Рабочая книга социолога. – М., 1983. Система социологического знания. – К., 1995.
14. Социология: наука об обществе / Уч. пособ. Под общ. ред. проф. В. П. Андриященко, Н. И. Гэрлача. – Харьков, 1997.
15. Соціологія / За заг. ред. проф. В. П. Андриященко, М. І. Горлача - Київ - Харків, 1998.
16. Соціологія / За ред. проф. Городеяненка В. Т. – К., 1999.
17. Социология / Под ред. Г. Осипова. – М., 1990.
18. Социология / Под ред. проф. Б. Н. Лавриненко - М., 2000.
19. Социология / Под ред. проф. Курбатова В. И. – Ростов-на-Дону, 1998.

20. Социология. Основы общей теории / Под общ. ред. Г. Осипова . – М., 1996.
21. Соціологія / За заг. ред. д. с. н. О. С. Макеєва. – К., 1999.
22. Смелзер Н. Социология. – М., 1994.
23. Социология / Под ред. проф. Е. Тадевосяна. – М., 1995.
24. Соціологія. Курс лекцій / За ред. Пічі В. М. – К., 1996.
25. Фролов С. С. Социология. – М., 1999.
26. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии. - М., 1969.
27. Якуба О. О. Соціологія. – Харків, 1996.
28. Краткий словарь по социологии. – М., 1989.
29. Социологический справочник / Под общей ред. Воловича В. И. - К., 1990.
30. Социологический словарь. – Минск, 1991.
31. Социология: Словарь-справочник. – М., 1990. – Т. 1-2 .
32. Белых Е. Я, Вернеенко Г. П. Социальная структура и социальные изменения в современном обществе. – М., 1993.
33. Прибиткова І. Сучасні міграційні процеси // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999, № 1.
34. Прибиткова І. Демографічний розвиток України в 90-х роках // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000, № 3.
35. Рейзма Я. Информационный анализ социальных процессов. – М., 1982.
36. Социальные процессы и управление. – Горький: ГГУ, 1982.
37. Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996.

Допоміжна

1. Малиновська О. Україна і світ: Характер і напрямки еміграцій // Відродження. – 1999. - № 3. - С. 13-17.
2. Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студ. ВНЗ. – К.: АртЕК, 1997. – С. 231-235.
3. Про імміграцію: Закон України, 7 червня 2001р. // Офіц. вісник України. – 2001. - № 27. – С. 1-8.
4. Романюк М. Міграції населення України // Економіка України. – 1999. - № 9. – С. 38-44.
5. Стасюк М., Крюковський. Вплив міграційних процесів на основні демографічні показники в Україні // Україна: аспекти праці. – 2004. - № 5. – С. 40-45.
6. Яворська В., Куделіна С. Історичний огляд міграційних процесів в Україні // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. - Випуск 2 (14). - С. 104-111.
- уртяк Г.Я. Міжнародна політика та міжнародні відносини в сучасному світі: Навч. посіб. для студ. техн. вузів. - Вінниця: ВДТУ, 2006. – 60 с.

2. Галкина В.А., Маруев С.А. Мировая экономика и международные экономические отношения: Учебно-практ. пособ. для дистанционного обучения. – М., 2006. – 108 с.
3. Герасимчук З.В., Горбач Л.М. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. - Луцьк: Надстир'я, 2001. – 328 с.
4. Дахно І. І., Бовтрук Ю.А. Міжнародна економіка: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 216 с.
5. Дециньський Л.Є., Панюк А.В. Міжнародні відносини України: історія і сучасність. - Л.: Видавництво Національного ун-ту "Львівська політехніка", 2007. – 424 с.
6. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. - К.: Освіта, 2006. – 352 с.
7. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини. – 4. вид., стер. – К: Знання-Прес, 2005. – 407с.
8. Лазебник Л.Л. Міжнародна економіка: Курс лекцій: Навч. посібник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2006. – 218 с.
9. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
10. Румянцев А.П., Клишко Г.Н., Рокоча В.В., Савчук В.І., Дідківський М.І. Міжнародна економіка. – К.: Знання-Прес, 2006. – 448 с.
11. Савельєв Є. В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів: Підручник. - Т.: Економічна думка, 2006. – 496 с.
12. Філіпенко А.С., Будкін В.С., Веклич О.О., Годун С.Д., Дудченко М. А. Світова економіка: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 582 с.
13. Черевань В.П., Румянцев А.П., Романенко Л.Ф. Міжнародна економічна діяльність: Навч. посіб. – К.: Слово, 2005. – 278 с.
14. Шевчук В.О. Міжнародна економіка: теорія і практика. – Л.: Каменярь, 2003. – 719 с.
15. Катеренчук М. Динаміка розвитку імміграційного законодавства США / Право України. – 2006. – № 4. – С. 14-16.
16. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний, національний виміри (потенційний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика) // Енциклопедія / За ред. Ю. Римаренка. – К., 2006. – С. 20-21.
17. Діяльність Прикордонних військ України з протидії нелегальній міграції за 2006 р.: – Аналіт. довід., 2007. – 218 с.
18. Траверсе Т. Транскордонні контакти громадян України // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С.180-182.
19. Кирчів А. Трудова міграція і національна безпека України // Доповідь на „круглому столі” 7 жовтня 2004 р., Львів, Дзеркальний зал ЛНУ ім. І.Франка.
20. Лапшина І.А. Особливості міжнародної міграції робочої сили в умовах формування економіки України // Формування ринкової економіки в Україні: Зб. наук. пр. ЛНУ ім. І. Франка. – Вип. VI. – Львів: Інтереко, 2002. – С. 417-423.

21. Лапшина І.А., Мокій А.І., Семів С.Р. Методологічні засади та методичні аспекти оцінки соціально-економічного ефекту та обґрунтування пріоритетів трансформації суспільно-економічних відносин у контексті зовнішньоекономічної інтеграції України // Зовнішня торгівля: проблеми та перспективи: Зб. наук. пр. - Вип. IV. Ч.2. – К.: УАЗТ, 2002. – С. 17-26.

22. Лапшина І.А. Вплив міжнародної міграції на активізацію регіональної політики ринку праці // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Механізми регулювання регіонального ринку праці: Зб. наук. пр. – Вип. XXXIV. – Львів: ІРД НАН України, 2002. – С. 306-315.

13. Інформаційні ресурси

http://www.pravo.vuzlib.su/book_z190_page_5.html

<http://nauka.zinet.info/20/palagnyuk-o.php>

<http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-18/14.pdf>

<http://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/147689/1/156-159.pdf>

<http://politics.chdu.edu.ua/article/view/27714>

http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_78/biloshytskyi_suchasna.pdf

http://eprints.cdu.edu.ua/175/1/%D0%9A%D1%83%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B7%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82.pdf

http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_moysey.pdf